

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK PROGRAMI
TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROJESİ

İSLAM TARİHİNDE FÜTÜVVET GELENEĞİ

Yıldıray UÇKUN

DENİZLİ, 2023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK PROGRAMI
TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROJESİ

İSLAM TARİHİNDE FÜTÜVVET GELENEĞİ

Yıldray UÇKUN

Danışman

Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

İSLAM TARİHİNDE FÜTÜVVET GELENEĞİ

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

Yıldıray UÇKUN

Proje Danışmanı: Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Tezsiz Yüksek Lisans Programı: Manevi Destek ve Rehberlik

YILDIRAY UÇKUN tarafından hazırlanan "İSLAM TARİHİNDE FÜTÜVVET GELENEĞİ" adlı tezsiz yüksek lisans dönem projesi danışmanlığımda hazırlanmış olup/...../20.... tarihinde son kontrolü yapılarak Pamukkale Üniversitesi İslam İlimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Manevi Destek ve Rehberlik tezsiz yüksek lisans dönem projesi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman
Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nuntarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu projenin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Yıldıray UÇKUN

ÖNSÖZ

Fütüvvet, insanlar arasında kardeşliği, yardımlaşmayı tesis ederek birlik ve beraberliği sağlamıştır. Bu durum göz önünde tutulduğunda sevgisizliğe, kine ve hasede boğulmuş günümüz dünyasının fütüvvet teşkilatlarına ne denli ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Anadolu'da Türklerden önce hiçbir topluluk iki yüz seneyi aşan bir devlet kuramazken, atalarımız altı asır boyunca üç kıtada hak, adalet, doğruluk ve insanlığın timsali olmuştur. Yardımlaşma ve insanların yardımına koşmada bugünkü manadaki kardeşlerden ileri gitmiştir. Nitekim tarihte sadece âdil, ahlâklı, ilkeli, sevgiye ve kardeşliğe dayanan insan toplulukları büyük medeniyetler kurabilmiştir. Türk medeniyetinin sırlarından biri de Ahiliktir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenip hazırlanmasına kadar tüm süreçte desteğini hissettiğim danışman hocam Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA'ya şükranlarımı sunarım.

Projenin Başlığı: İslam Tarihinde Fütüvvet Geleneği	
Projeyi Hazırlayan: Yıldırım UÇKUN	Danışmanı: Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: vii + 35
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Programı: Manevi Destek ve Rehberlik
<p>İslam Tarihinde fütüvvet; gençlik, kahramanlık ve cömertlik gibi anlamlara gelerek; kelimenin kökü itibarı ile cesur, vefalı ve sabırlı genç anlamlarında kullanılmıştır. Kur'an'da örnek olarak gösterilen gençler "fetâ" olarak nitelendirilmiştir. Fütüvvet İslami değerlerle yoğurulmuş, ilke ve esaslarını dinden almıştır. Kullanımı cahiliye dönemine kadar uzanmış olan fetâ; İslamiyet ile bütünleşmiş, tasavvuf ile fütüvvet halini almıştır. Fütüvvet ehli hoşgörü sahibi, samimi, adil ve cömert kimselerdir. Tarih boyunca bu sıfatlara layık görülmüş Hz. İbrahim, Hz. Yusuf gibi peygamberler; Hz. Ali, Musab b. Umeyr gibi sahabiler, gençlere ışık tutmuşlardır. Aynı sıfatları ahilik teşkilatına mensup bireylerde de görmek mümkündür. Ahiliğin tarihine baktığımızda daha çok Osmanlı döneminde görülmüş; adâlet, muâvenet, iffet, merhamet gibi kavramlar etrafında toplanmıştır. Genel manasıyla fütüvvet ve ahilikten beslenmiş topluluklar; halkın refahını sağlamayı, bilinçli ve ahlaki yönden üstün bireyler yetiştirmeyi hedefleyen kurumlar olmuştur. Fütüvvet ve ahilik; zamanla örf, adet ve inanılan dine göre içselleştirilmiş ve yaşam felsefesi haline gelmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Fetâ, Fütüvvet, Ahilik, Sahâbi, Feragat.	

Title of the Project: Futuwwa Tradition in Islamic History	
Author: Yıldırım UÇKUN	Supervisor: Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA
Date:	Nu. of pages: viii + 35
Department: Temel İslam Bilimleri	Subfield: Spiritual Support and Guidance
<p>In Islamic History, Fütüvvet has come to mean youth, heroism and generosity; the root of the word has been used in the meaning of brave, loyal and patient youth. The young people shown as an example in the Quran are described as "fetâ". Futüvvet was moulded with Islamic values and took its principles from religion. Fetâ, the use of which dates back to the jahiliyya period, was integrated with Islam and became 'Fütüvvet' with Sûfism. The people of Fütüvvet are tolerant, sincere, just and generous. Prophets such as Abraham, Joseph and Companions such as Ali b. Ebû Talip, Musab b. Umeyr, who were deemed worthy of these qualities throughout history, shed light on the youth. It is possible to see the same attributes in the individuals belonging to the 'Akhi' organisation. When we look at the history of Akhism, it was mostly seen in the Ottoman period; it was gathered around concepts such as Justice, Muâvenet, Chastity and Compassion. In general terms, the communities fed by Futuwwa and Akhism have been institutions aiming to ensure the welfare of the people and to raise conscious and morally superior individuals. In time, Fütüvvet and Akhi have been internalised according to customs, traditions, and the religion believed in, and have become a philosophy of life.</p>	
Keywords: Youth (Fetâ), Futuwwa, Akhism, Sahaba.	

İÇİNDEKİLER

BEYAN	ii
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
II. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi	1
BİRİNCİ BÖLÜM İSLAM TARİHİNDE FÜTÜVVET GELENEĞİ	2
1.1. Fütüvvet-Fetâ Tanımı.....	2
1.2. Fütüvvet Anlayışının Doğuşu	3
1.2.1. Cahiliye Dönemi	5
1.2.2. İslamiyet Döneminde Fütüvvet.....	5
1.3. Fütüvvet ve Tasavvuf.....	7
1.4. Fütüvvet Ehlinin Özellikleri.....	8
1.4.1. Feragat.....	8
1.4.2. Arkadaşlık	8
1.4.3. Cömertlik ve Misafirperverlik	8
1.4.5. Samimiyet	9
1.4.6. Hoşgörü ve Tevazu Sahibi Olmak	9
1.4.7. Hizmet Ehli Olmak	10
1.4.8. Nefisle Mücadele	10
1.4.9. Güzel Söz Söyleme ve Husumetten Kaçınma.....	11
1.5. Fütüvvetin Kurumsallaşma Süreci	11
1.6. Fütüvvet Nâmeler.....	12
1.6.1. Fütüvvet Teşkilatındaki Fütüvvet Nâme	12
1.6.1.1. Sûfi Fütüvvet Nâmesi.....	13
1.6.1.2. Ahi Teşkilatları Fütüvvet Nâmesi	13
1.6.2. Fütüvvet Teşkilatında Geçerli Olan Etik Kavramlar ve Eğitim	14
1.7. Fetâ Kavramını Taşıyan Peygamberler.....	15
1.7.1. Hz. İbrahim	15
1.7.2. Hz. Yusuf	15
1.7.3. Hz. Musa	16
1.7.4. Ashâb-ı Kehf.....	17
1.8. Fetâ Kavramını Taşıyan Sahâbîler	19
1.8.1. Hz. Ali (r.a.)	19
1.8.2. Hz. Mus'ab b. Umeyr (r.a.).....	21
1.8.3. Hz. Bilâl-i Habeşî (r.a.).....	23

İKİNCİ BÖLÜM AHİLİK FÜTÜVVET İLİŞKİSİ.....	25
2.1. Ahilik – Fütüvvet İlişkisi	25
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	33
KAYNAKÇA.....	35

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: aleyhi's-selâm
s.a.v.	: sallallahu aleyhi vesellem
b.	: bin, ibn (ođlu)
r.a.	: Radiyallahu Anh
bk.	: bakınız
bs.	: baskı, basım
c.	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	: editör
h.	: hicrî
Hz.	: hazreti
m.	: miladî
ö.	: ölümü
s.	: Sayfa, Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik
ts.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

Bu çalışmamızda fetâ kavramının ne anlama geldiğini ve İslam öncesinde de var olan bu kavramın, İslam sonrasındaki değişimini, Müslümanlara nasıl yansıdığını fütüvvet ve ahilik teşkilatlarının Müslüman toplumu dizayn edişini ele almaya çalışacağız. Fetâ; genç, yiğit, mert, delikanlı, cömert gibi anlamları ifade eder. Fütüvvet ise mertlik, yiğitlik, cömertlik, gibi anlamlara gelmekte, İslam'a uygun bir yaşam tarzını ve bunun kurumsallaşmış halini ifade eder. Ahilik, Anadolu'da Türkler tarafından esnaf ve zanaatkâr kesim tarafından oluşturulmuş kurumsal yapıdır. Geçmiş dönem İslam toplumlarında her kesimi etkilemiş olan bu anlayışın günümüzde eksikliği hissedilmekte, günümüzdeki sorunlara ne gibi çözümler sunabileceği tartışılmaktadır.

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Amacı: Fütüvvetin tarih boyunca nasıl şekillendiği hakkında bilinçli bir çalışma ortaya koymak. Aynı zamanda fütüvvet ile Ahilik arasındaki ortak yönleri tespit etmek ve bu ortak olan ilke ve esasların Kur'anî yönlerini ele almak. Tarihte bu sıfatları hakkıyla taşımış kimseleri öne çıkartmak amaçlanmıştır.

II. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi

Fütüvvetin tarih sürecinde hangi anlamlara geldiği ve nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Fütüvvet; genç, mertlik, yiğitlik, delikanlılık ve cömertlik olarak kullanılmıştır.

Fütüvvetin tarih boyunca nasıl şekillendiği hakkında bilinçli bir çalışma ortaya koymak, aynı zamanda fütüvvet ile Ahilik arasındaki ortak yönleri tespit etmek ve bu ortak olan ilke ve esasların Kur'anî yönlerini ele almaktır. Tarihte bu sıfatları hakkıyla taşımış kimseleri öne çıkartmak amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Allah'ın kelamı olan yüce Kur'an'ın mealinden ve İslam ansiklopedisinden büyük oranda faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM TARİHİNDE FÜTÜVVET GELENEĞİ

1.1. Fütüvvet-Fetâ Tanımı

Fütüvvet kelimesinin kökü; Arapça olan “Fetâ” kelimesinden türemiştir. Fetâ; sözlükte “genç, yiğit, cömert”¹ anlamına gelmektedir. İslam öncesi Arap sosyokültürel hayatında fetâ tanımlaması yer almaktadır. Buna göre fetâ; cesur, vefalı, sabırlı ve cömert gibi vasıfları haiz, seçkin bir genç karakteridir.² Fütüvvet ise başlı başına; “gençlik, kahramanlık, cömertlik”³ gibi anlamlarına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Fetâ gençlik ve cömertlik olarak geçmektedir. Fakat bu anlamının dışında İslam Peygamberinden önce köle manasında kullanıldığı tartışma içindedir.⁴ “Fetâ” Kur’an’da gençliği ifade eden kavramlardan biridir. Kur’an’da fetâ kavramının kullanıldığı bütün yerlerde genç anlamı dışında başka bir manayı ifade etmediği şeklinde yorumlar yapılırsa da gelişen olay ve durumlara göre nazil olmuş ve sözü muhatabına söylemiş olan Kur’an’ın eşsiz üslubuna uygun düşmemektedir. “Fetâ” kavramının sözlük anlamına da baktığımızda kesin şu anlamı vardır diyebileceğimiz bir yargı yoktur.

Aynı kökten türeyen fütüvvet; İslam dünyasında yiğitlik, merhametlilik, cömertlik, kahramanlık mefkûresinin adıdır. Orta Çağ Batı dünyasında şövalyelik nasıl önemli bir yer teşkil ediyor, nasıl bir ülkü ise, fütüvvet de Orta Çağ İslam dünyasına ait olan bir ülküdür. Araplar İslam’dan önce de var olan fütüvvet anlayışını İslami değerlerle yoğurup, geliştirip devam ettirdilerse, Farslar “civanmert” anlayışını İslam süzgecinden geçirip kendi kültürlerine adapte ettilerse, Türkler de “Akıllık” ülküsünü İslami ahlak değerleriyle birleştirip devam ettirmişlerdir. Arap kültüründe fütüvvet erinin adı “fetâ” İran kültüründe “civanmert” Türk kültüründe “akı”dır. Türk Akıllığı, İslamiyet’le fütüvvet anlayışından etkilenip, birbirlerine kardeşçe tutumlarından dolayı zamanla yerini Ahi kelimesine bırakmıştır.

"Fütüvvet bu kaynaklarda cömertlik, tevazu, iffet, güvenilirlik, vefa, merhamet ve takva gibi faziletlerin bir toplamı olarak ele alınır. Bu zihniyete göre züht ideal bir yaşam

¹ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/259.

² Burhan Çonkor, Kur’an’ın Kavramlara Kattığı Mana Derinliği Üzerine: ‘Fetâ’ Örneği, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 104 (Aralık 2022), 379.

³ Uludağ, “Fütüvvet”, 13/259-260.

⁴ “Kuran’ı Kerim DİB Türkçe Meali”, (Erişim 22 Aralık 2023), Taha 20/60.

biçimidir. Zira mümin dünyada bir yolcu gibidir; dünya onun için geçici bir duraklama yeridir. Sûfî risalelerinde tasavvufî ilkeler içerisinde fütüvvet konusu doğrudan ya da dolaylı olarak işlenmiş; fütüvvet risalelerinde ise fütüvvet konusu doğrudan işlenmiştir.”⁵

Fütüvvet kavramını ilk defa Câfer-i Sâdık (ö. 148/765) veya Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) olabileceği söylenmiştir. Terim olarak ve özetle fütüvvet, “*dünya ve ahirette insanları kendi nefesine tercih etmek, cömertçe vermek, başkasını rahatsız etmemek, şikâyet ve sızlanmayı terk etmek, haramlardan uzaklaşmak ve ahlaki değerlere sahip çıkmak*” şeklinde tanımlanmıştır.⁶

Genel bir ifade; Tarih ve Tasavvuf açısından fütüvvet, daha çok nefsin arzu ve isteklerine cevap vermemek, ahlaki açıdan güzelleşme, Allah’ın emir ve yasaklarını uygun şekillerde yerine getirme, kalbi iyilik ve yardımseverlik dolu cömert olan genç manalarına gelmektedir. Dürüstlük ve mertliği kapsayan fütüvvet anlayışı zamanla tarihte yerini almış olup pek çok sahabenin ve peygamberlerimizin hayatlarında görmekteyiz.⁷

1.2. Fütüvvet Anlayışının Doğuşu

Fütüvvetin tarihsel gelişimine baktığımızda Cahiliye ve Arap toplumundaki fetâ anlayışı, İslam Döneminde kurumsallaşmış ve bir teşkilat haline gelerek tasavvufî bir anlam kazanmıştır. Daha sonra bu kavram esnaf teşkilatında ahilik kurumuna dönüşmüştür. Arap toplumunda çocukluk yıllarını geride bırakıp, gençlik çağına ulaşmış kişilere fetâ olarak hitap edilmiştir. İslam öncesi Arap toplumunda fetâ sözcüğünden türetilen fütüvvet; kahramanlık, fetâ kelimesi de kahraman olarak kullanılmıştır.

Cahiliye Döneminde kahramanlık ve bazen de cömertlik anlamında kullanılan fetâ; İslamiyet döneminde bu özelliğini devam ettirip, şairlerin şiirlerinde övgüleri abartmak amacıyla *fityan* olarak da ifade edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de fütüvvet olarak değil fetâ ve çoğulu; fitye ve feteyât şeklinde geçtiği görülmektedir.

İslamiyet öncesi döneme daha geniş baktığımızda; eli açık, genç, güçlü/kuvvetli yiğit, cömert anlamlarına gelmiş ve bu sıfatlara sahip olan kişilerin tek tek anıldığı

⁵ Ekrem Erdem, “Fütüvvet ve Ahilik Çalışmalarının Kaynakları”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 16/2 (2021), 177.

⁶ Muhammed Bahaeddin Yüksel, Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur’ânî Referansları, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 274.

⁷ Tuba Yutaz, *Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Nâmeler ve Fütüvvet Anlayışı* (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6.

görülmüştür. Örneğin Tay kabilesi başkanı Hatem Tai' cömertliğiyle ön plana çıkan önemli bir kişiliktir. Hatem, konuklarını çok iyi şekillerde ağırlamış, misafirlerine at ya da deve hediye etmesiyle meşhur olmuştur.⁸ İslamiyet öncesi dönemde yine fetâ örneğini en iyi şekillerde yansıtan; *Ashâb-ı Kehf*'dir. Bu grup, kavminden gizlenmiş ve Kur'an-ı Kerim'de *Ashâb-ı Kehf*'den; "Biz sana onların başlarından geçeni gerçek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi (fetâ) biz de onların hidayetini artırdık"⁹ şeklinde bahsedilmiştir.

Topluluk ve kuruluş olarak baktığımızda, Cahiliye döneminde Hilfü'l-Fudûl'u görmekteyiz. Bu grup haksızlıklarla mücadele etmek ve sulhu sağlamak için savaşmayı bile göze alan bir kurumdur. Bu teşkilat İslam öncesi dönemde Hicaz bölgesinde fütüvvet teşkilatının yaptığı vazifeleri üstlenmiştir. Hz. Peygambere Cahiliye dönemine ait iyi veya kötü bir şeyler var mı diye sorulduğunda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) iki şeyden müteessirim bir şeyden de memnunum diye cevap vermiştir. Bunların neler olduğu sorulduğunda; "Kureyş harb-i fücra gidiyordu. Bu harp İslami bir vecibesi olmayan gurur, kibir, benlik için yapılan savaşlardı. Harp için hazırlanmamıştım. Beni de götürmek istediklerinde atım yok dedim at verdiler, kılıcım yok dedim kılıç verdiler ve bütün eksiklerimi tamamladılar. Bütün eksiklerimi tamamlayınca bana cesaretsiz demesinler diye gitmek zorunda kaldım ama kimseyi öldürmedim. Bu şekilde iki kere katılmak zorunda kaldım. Memnuniyet duyduğum ise Hilfü'l-Fudûl'a katılmaktı. Bunun önemi sorulunca, Hilfu'l-Fudul'a katılanların en genci bendim. Mekke'ye gelenlerin hanımlarına ve mallarına zorla el koyuyorlardı. Mekke'nin adını kötüye çıkarıyorlardı. Bunları engellemek ve huzuru ve asayişini sağlamak amacıyla fadıl adında dokuz, on kişiden oluşan faziletli bir teşkilat kuruldu ben de bu teşkilatın içindeydim." Bu teşkilat canları pahasına Mekke'ye gelenlerin mallarını canlarını korumaya and içen topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

⁸ Semih Çeker, *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 7.

⁹ el-Kehf 18/13.

¹⁰ Çeker, *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları*, 8.

1.2.1. Cahiliye Dönemi

Fetâ kelimesinden türemiş olan fütüvvet; mecaz ve o cahiliye döneminde kullanıldığı mana itibari ile **kahramanlık** olarak kaynaklara geçmiştir. Bazen de cömertlik olarak da kullanılmış İslamiyet döneminde de bu manasını korumuştur. İslamiyet öncesi Arap toplumunda “şecaat, iffet, cömertlik ve diğer kâmlık” olarak da kullanılmış topluma yönelik bir sıfat değil bireysel olarak ki diğer kişilere bu sıfatlar verilmiştir. İslamiyet öncesi devirde fityân ve fitye, hatta fütüvvet kelimesine rastlanmamıştır. Nitekim Arap şiirleri incelendiğinde, fütüvvet kurumunun Cahiliye dönemindeki fetâ kavramıyla anlam olarak bağlantısı kabul edilmekle birlikte yapısal olarak onun gelişmiş bir devamı sayılamayacağı konusunda hemen hemen görüş birliğine varmışlardır.¹¹

1.2.2. İslamiyet Döneminde Fütüvvet

Fütüvvet mefhumunun tarihî gelişim sürecine bakıldığında bir nevi erkekler birliği tarzındaki *fityân* birliklerinin eski Arap toplumunda değil, bilakis eski Şark kültür memleketleri çevrelerinde, bilhassa İran kültür havzasında mevcuttur. Bu teşekkülün şehirlerde genç kimseler tarafından müşterek hayat sürmek amacıyla oluşturulduğu görülmektedir. “Fetâ ve fütüvvet kelimelerinin X. yüzyılda satır ve ayyarlara has bir kelime şeklini aldığı, fetâ ve fütüvvet denildiğinde akla bu kimselerin geldiği görülmekte ve bilinmektedir.”¹² Fakat bu dönemde hırsızlarda kendilerini fütüvvet ehli olarak tanıtmaktadır. Kaynaklarda Farabi’yi soyan kişilerinde, kendilerini fetâ olarak tanımladıkları görülmüştür. Kur’an’da genç, köle anlamında kullanılan fetâ kavramı, Hz. İbrahim, Hz. Yuşa, Hz. Yusuf, Ashâb-ı Kehf için kullanılmaktadır. Bilindiği üzere Hz. İbrahim; cesareti, cömertliği ve putları kırmasıyla; Hz. Yuşa sadakatiyle, itaatiyle; Hz. Yusuf baskılara boyun eğmeyip zinadan kaçmasıyla; Ashâb-ı Kehf’in zulümden kaçıp Allah’a sığınmalarıyla birer fetâ örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikleriyle İslam’da akla gelen ideal fetâ kavramını yaşatan bireylerdir. Asr-ı Saadet döneminde Hz. Ali’ye baktığımızda fütüvvet anlayışını gerçek manada görebilmek mümkündür. Uhud Harbi’nde gösterdiği kahramanlıklardan dolayı Peygamberimiz (s.a.v.); “Ali gibi genç, Zülfikar gibi kılıç yoktur” ifadesini kullanmıştır. Hz. Ali’ye göre fütüvvet kendi ihtiyaç

¹¹ Çeker, *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları*, 10.

¹² Çeker, *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları*, 13.

sahibi olsa bile, başkalarını düşünebilmek, öfkeliyken bile yumuşak davranabilmek, düşmanını bile affedebilmektir. Her yaptığını Allah için yapmış, Allah için yaşamış, Allah için şehit olmuştur. Fütüvvette yer alan bu sözlere baktığımızda bu inancın temelinin tevhid inancına da dayandığını görmekteyiz.

İslam Tarihinde fütüvvet anlayışının oluşmasında etkili olan Emevî devletinin kuruluş aşamasından sonraki dönemde, toprakların genişlemesi, yeni kültürlerle tanışılması ve de siyasi gelişmelerin topluma yansımalarının sonucunda ortaya çıkan gerilimlerin etkisi olmuştur. Etkili olan diğer bir husus da Kur'an'ı anlamaya yardımcı olan tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerin ortaya çıkması ve kavramların oluşmaya başlaması, zamanla fütüvvetin tasavvuf kavramı haline dönüşme sürecinde etkisi fazlasıyla olmuştur. Emevî Devletinin ortalarına doğru sosyal bir nitelik kazanmaya başlayan fütüvvet anlayışı, fetâdan farklı sosyal bir kavramı nitelemese de fityan denilen bir teşekkül meydana gelmiştir.

Abbasiler Döneminde ise Türklerden kurulan ordu güçlü ve ayrıcalıklı bir konuma geçmiştir. Buna tepki olarak bazı oluşumların ortaya çıktığı görülür. Ayyar olarak bilinen kanun tanımayan bu kuruluşlar örgütlenerek zayıf hükümdarlar zamanında, karışıklıklarda ortaya çıkıp kundakçılık eylemlerinde bulunurlardı. Güçlü sultanlar zamanında ortadan kaybolurlardı. Bunlar sultanların emri altına da girebiliyorlardı. Abbasi halifesi Ebü'l-Kasım el-Muti-lillah zamanında Bizans'la savaşmak isteyenlere silah verilmiş fakat Bağdat'ta isyan çıkarıldığı görülmüştür. Aynı zamanda bu teşkilat üyeleri iş sahibi olmak ve hayatları devlet garantisi altında olacağından, devlet hizmetine girmek istiyorlardı. Bu örgütlerin Türk güçlerinin yetersiz geldiği yerlerde görev alıyorlar, zinde kalmaları için askeri faaliyetlerle çeşitli sporlarla desteklenmişler ve vazgeçilmez birer güç haline gelmişlerdir.

Onuncu yüzyılda Ayyarlar için kullanılmaya başlanan fütüvvet sosyal bir nitelik kazanmaya başlamıştır. *Ayyar* ve *şatar* gibi birlikler, fütüvvet birliklerinin yapısını oluşturup İslam alemini etkisi altına almıştır. Şehir hayatının hızla artması, insanlar arasındaki bağların zayıflamasıyla ortaya çıkan fütüvvet anlayışı toplumsal huzurun sağlanmasında etkili olmuştur. Fütüvvet zamanla orduda, sanatkâr guruplarda, bütün toplumlarda benimsenen bir anlayış olmuştur. Fütüvvetçilik ayrı adlarla anılan oluşumları içerisinde birleştirip, tasavvuf erbabı ve diğer dini oluşumları yiğitlik, cömertlik,

kahramanlık gibi duyguları, ahlakî unsurları içinde harmanlayarak toplayabilen bir örgüt haline gelmiştir.¹³

1.3. Fütüvvet ve Tasavvuf

Abbasiler zamanında teşkilat yapısına bürünen içinde cömertlik, yiğitlik, kahramanlık, yardımseverlik, cömertlik gibi erdemleri içinde barındıran fütüvvet, sûfiler kendileri için önemli bir makam gördüklerinden dolayı fütüvvetle ilgilenmişler ve fityanlarla temas halinde olmuşlardır. Kur'an ve sünnet çizgisindeki fütüvveti geliştirmişler, aykırılık olanları reddetmişlerdir. Fityan gruplarıyla sûfilik nasıl ve ne zaman temasa geçtiği tam olarak tespit edilememiştir. Hicri 3. Yüzyılda tarihte fazlasıyla görülen sûfilik, toplum üzerinde etkisi çok olan fityan teşkilatlarına temaslı olması, fütüvvet kavramını benimseyip o çevrelerde etkisini artırabilmek için kendi düşüncesine göre harmanlayıp kendisine has bir yapıya da dönüştürmüş olabilir. Sûfilik hicri 4. Asırda müesseseleşmeye başlamış ve fütüvvet teşkilatında sûfilik etkisi ağır basmaya başlamış, buna paralel olarak fütüvvet teşkilatlarında da kurumsallaşma icraatları kendini göstermiştir.

Sûfilikteki kurumsallaşmalar fütüvvet teşkilatlarını da etkilemiş sûfilik tesiri görülmeye başlamıştır. Horasan bölgesinde fütüvvet ve sûfilik daha yoğun temas halindedir. Fütüvvet ve tasavvuf arasındaki etkileşim karşılıklı olmuştur. Tasavvuf erbabının gösterişten uzak sade yaşantısı fetâları etkilemiştir. Fütüvvet tasavvurunun sûfiler arasında yayılması tasavvufun doğuşuyla olmuştur. Hasan'ı Basri tasavvuf için zemin hazırlayan kendisinden sonra gelen sûfiler için örnek bir şahsiyettir ve Seyyidü'l-Fityan olarak betimlenmiştir. Hasan-ı Basri'nin zamanında fütüvvetin tasavvufa kaydığını görmekteyiz. Fütüvvet ehli olanların ibadetlerinin göstergesi sözleri değil, yaptıkları amelleridir yani ibadet ehli olanların sözleriyle yaptığı işler birbirini karşılamıyorsa bu yapılan ibadetlerin faydasız olacağını belirtmiştir. Erken dönemlerde fütüvvetin etkisinde kalan sûfilerin, fütüvvet hakkında söz söyleyen eserlerde sûfi olarak tanıtılan Ca'fer es-Sâdık, Ahmed b. Hanbel, Cüneyd-i Bağdâdî gibi önemli şahsiyetlerin olması hicri ikinci yüzyıl ortalarından itibaren tanınmış olduğunu gösteriyor. Sühreverdî fütüvvetin tasavvufun bir parçası olduğunu söylemesi ikisi arasında sıkı bir bağın olduğu

¹³ Çeker, *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları*, 12-13.

sonucunu bize vermektedir. Eskiye ait Fütüvvet şecerelerinin bazılarında fütüvvet pirleri Hz. Ali'ye kadar dayanır ve fütüvvet şeyhlerinin çoğunluğu tasavvuf ehli zatlardır. Fütüvvet yoluna girenlere yol gösterdiklerini onlara adap ve erkanda öncülük ettiklerinin göstergesidir.¹⁴

1.4. Fütüvvet Ehlinin Özellikleri

1.4.1. Feragat

Başkalarını kendi nefesine tercih etmek, kendi hakkından vazgeçmektir. Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır. *“Kim elinde bulunandan verir, Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz”*¹⁵ Fütüvvet ehli kendi ihtiyaç içinde olsa yardımcı olmaktan geri durmaz Haşr Suresi 9. Ayette şöyle dile getirilir: *“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”*¹⁶ Bu ayet Peygamber'in (s.a.v.) tedrisatından geçen sahabe efendilerimizin fütüvveti nasıl uyguladıklarını görmekteyiz.

1.4.2. Arkadaşlık

Hz. Yuşa'nın Hz. Musa'ya yaptığı arkadaşlığı örnek olarak gösterebiliriz. Onların arkadaşlığı sıradan bir arkadaşlık değildi. Bu örnekte ne olursa olsun arkadaşını sahip çıkmayı ona yoldaş olmayı, derdini sıkıntısını dinlemeyi ve merhem olmayı, yarı yolda bırakmamayı öğretir bize, bu özellikleriyle ahilikte tezahür eder.

1.4.3. Cömertlik ve Misafirperverlik

Hz. İbrahim gibi cömert olabilmeyi ifade eder. Hicr Suresi'nde geçen “Onlara İbrahim'in misafirlerinden haber ver” Hz. İbrahim'in misafirlerini nasıl ağırladığı, hizmetlerini kendisinin gördüğü şeklinde açıklanmıştır. Hz. İbrahim misali misafirleri güler yüzle karşılamak, onları güler yüzle en güzel şekilde ağırlamak ve ikramda

¹⁴ Bekir Köle, “Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 342.

¹⁵ el-Leyl 92/5.

¹⁶ el-Haşr 59/9.

bulunmak gerektiğini öğreniyoruz. Fütüvvet sahibi olan kişi yokluk zamanında kendisi için olanı bile ortaya koymaktan kaçınmaz, gelen misafirine halini belli etmez. Fütüvvette cömertlik “Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine güzel ikramda bulunsun” hadisine misafirine en güzel şekilde ikramda bulunması gerektiğini bilir. Fütüvvet ehli bir ziyafet verdiğinde bundan mahallenin köpekleri bile nasiplenmelidir. Fütüvvet ehli asıl kazanımın elinde tuttuğu değil, dağıttığının olduğunu bilir. Ca’fer es-Sâdık’a fütüvvet yedirilmek için kazanılan yemektir, kazanılanın yoksullara dağıtılmasıdır, doğru yolda hayırda bulunmaktır, kalp kırmamaktır. Kötülerin fütüvvetinin ise düzenbazlık ve fasıklık olduğunu belirtmiştir.¹⁷

1.4.5. Samimiyet

Fütüvvet ehli olan kişi ibadetlerini içtenlikle yapar. Yapılan hayırlarda en önemli olan ihlaslı olmaktır, yaptığını Allah için yapabilmektir. Kur’an’ı Kerim’de “Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan müminlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.” (Tevbe-28) Bu ayet bize gösteriyor ki: Hayır vermede güçleri yettiği kadar verenleri ve fazla veremeyenleri ayıpladılar ancak, Allah (c.c.) hayır yapanların miktarına bakmadı, içten, samimi, ihlaslı olanın hayrını kabul etti. İnsanların takdirini almak için yapılan sadakaların ahirette bize fayda vermeyeceği, dünyada insanların beğenisini kazandığı için belki de yaptığı bu güzel işin Allah katında bir değerinin olmadığını anlamaktayız.

1.4.6. Hoşgörü ve Tevazu Sahibi Olmak

Fütüvvet ehli olan gerektiğinde bağışlamayı bilir, kötülüğü en güzel şekilde savar, hoşgörülü olmayı bilir. Mütevazi, hak sahibi olduğunu görür ama onu bırakır, kendinin erdemli olduğunu düşünür, ancak kendinden aşağıda olanlara bunu belli etmez. Fütüvvet ehli ise hiç kimseye karşı hak iddia etmez ve kendinin daha erdemli olduğunu da düşünmez. Hak iddia etmek düşmanlığa sebebiyet vereceğinden böyle bir hakkı kendisinde görmez. Fütüvvet ehli olanlar üstünlüğü başkalarında arayıp kendi nefislerini eksik görürler. Kötülükleri terk eder, başkalarının onu övmesiyle kötülemesi arasında fark görmez. Sûfilere göre fütüvvet kişinin kendini üstün görmemesi ve hak talep etmemesidir. Kimseden insaf beklemeyen birisi hak arayışına girmeyeceği için, tevazuda

¹⁷ Osman Kabakçılı, “Kur’an’da Fütüvvet”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/35 (2011), 302.

önemli yerlere ulaşabilir. Cüneyd-i Bağdadi'ye fütüvvet ehlinin vasıflarını anlatmasını istediklerinde; “fütüvvet anlatmakla değil, fiil ve tatbikatla olur” demiştir. Fütüvvet insanların zenginlikleri, fakirlikleri, dünyalık mertebeleri dolayısıyla farklı davranmamayı gerektirir. Fütüvvet sahibinin insanlara yaklaşım ve hizmet konusunda fakir ile zengini, kâfir ile mümini, yabancı ile tanıdığını bir görmesi onun tevazu ve hoşgörüsünün bir göstergesidir.

1.4.7. Hizmet Ehli Olmak

Fütüvvet ehli olanlar insanlara hizmet etmeyi Hakka hizmet etmek olarak görürler. Sadece insanlara değil çevresindeki canlı, cansız, zayıf hiçbir şeyden esirgemez. Bir hikâyeye göre evine fetâları misafir olarak davet adam, hizmetçisine sofrayı hazırlamasını söyler. Ancak hizmetçi emri yerine getirmez. Adam tekraren söyler hizmetçi yine hazırlamaz. Bunu gören gençler adamın bu hizmetçiye iş vermesini fütüvvet ehli kimseye yakışmayacağını bildirirler. Adam hizmetçiye neden sofrayı kurmayı geciktirdiğini sordu. Hizmetçi; sofrada karınca olduğu için fetâlara bu şekilde sofrayı hazırlamanın uygun olmayacağını, karıncayı da yiyeceklerden uzaklaştırmanın fütüvvete yakışmayacağından karınca gidinceye kadar bekledim der. Buna şahit olan fetâlar hizmetçiye takdirlerini sunarlar. İbn-i Arabî'nin şeyhi “Yakın olan iyiliğe daha yakındır sözüne, tabi ki Allah'a yakın olanlar diye cevap vermiştir. Hizmet etmede ilk önce Allah'a yakınlık, vaktin hükmüne ve şeriattaki durumuna bakarak öncelik sırası belirlenir.

1.4.8. Nefisle Mücadele

Fütüvvet ehli olan bir kimsenin ahlakının güzel kalabilmesi, fetâ bir kişi olarak hayatını sürdürmesi için nefis putunu kırması gerekir. Her insanın putu kendi nefsidir. Ahmed b. Hanbel fütüvveti Allah'tan korkmak, nefsin heva ve isteklerinden geri durmak olarak görmüştür. Kim nefsin istek ve arzularından uzak durur, Hz. İbrahim misali Allah yolunda putları kırarsa fetâ odur. Tasavvuf erbapları fütüvveti nefsi aşağılamak, Müslümanlara duyulan muhabbeti artırmaktır, demiştir. Fütüvvet ehli olanlar nefislerinin kötü isteklerine düşmanlık ederken, diğer canlılara husumet beslemezler. Kötülüğe iyilikle karşılık verirler. Fetâ sıfatına sahip bireyler; arzu ve isteklerine engel olabildikleri, nefse hoş gelen takdir edilme, şöret, teşekkür edilme, yüceltilme gibi duygulardan arındıkları için nefislerine galip gelebilmektedirler.

1.4.9. Güzel Söz Söyleme ve Husumetten Kaçınma

Fütüvvet ehli olanlar yardım etme durumu yoksa bile güzel sözlerle muhtaç olanlara güzel sözlerle destek olur. Kur'an'da onların cömertlik özellikleri şöyle belirtilir: Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir). Kuşeyrî bu ayetin yorumunda sadakada takınılacak tavra işaret etmektedir. O'na göre övünerek sadaka vermek yerine, fakiri özür beyan ederek geri çevirmek daha yeğdir.

Fütüvvet ehli insanlarla arasında husumet küskünlük olmasını istemez. Dünyalık peşinde olmadığı, elindekini de dağıttığı için araya husumet girmez. Haklıya hakkını eksiksiz teslim eder. Ben merkezli değildir. Karşısındakinin ona hakkının geçeceğine, onun karşısında olana hakkının geçmesini yeğler. Hakkının yenmesinden değil, hak yemekten korkar.

1.5. Fütüvvetin Kurumsallaşma Süreci

Abbasi döneminde devletin otoritesi sarsılmış ve siyasi anlamda zayıflamış durumdaydı. Tekrar ayağa kalkabilmeleri için sosyal hayata müdahale etmeleri gerekmektedir. O dönemde Halife Nâsır fütüvvet teşkilatından faydalanmak isteyerek dini ve ahlaki esaslar üzerinde çeşitli çalışmalar yapmıştır. Daha sonra bu durumu sistemleştirerek çeşitli Müslüman devletlere elçiler göndermiş kurumsal bir hüviyet kazandırmıştır.¹⁸

Zayıflayan devlet otoritesini yeniden güçlendirmek amacıyla Fütüvvet teşkilatının imkânlarından faydalanmak isteyen Nâsır'ın en büyük yardımcılarından biri olan "Hanbelî mezhebinin büyük fakihlerinden İbn Mi'mâr (ö. 642 h.)," Halifenin bu amacına uygun bir şekilde kaleme aldığı Fütüvvet esaslarını, yazdığı Fütüvvet Nâme'sinde bir araya getirmiştir. Bu eser, Fütüvvet inanç ve yaşamının tamamen İslam inancına dayandığını, Kur'an ve sünneti esas alan bir hayatı hedeflediğini ortaya koyan bir muhtevaya sahiptir. Diğer Fütüvvet Nâmelerde de olduğu gibi, Fütüvvet ve dolayısıyla Âhiliğin ilke ve esaslarına yönelik sıralanan yüzlerce ahlâkî hususlar, İbn Mi'mâr'ın da eserinde yer almıştır.¹⁹

¹⁸ Muhammed Bahaeddin Yüksel, Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'ânî Referansları, *Teftiş Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 276.

¹⁹ Yüksel, "Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'ânî Referansları", 285.

Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Nâsır Lidînillâh saltanatının başlarında 1182 yılında fütüvvete dahil olduğu görülmektedir. Nâsır Lidînillâh fütüvvetle hilafete tabi olmayan Müslüman toplumlara, hilafete bağlamak, Hıristiyan, Harzemşah ve Moğol saldırılarına karşı bir bütün olarak karşı koymak istemiştir. Bağdat'ı merkez seçen Nâsır, savaşla birliği sağlayamayacağını anlayıp fütüvvet ruhuyla bu birliği sağlamaya çalışmış bunda da başarılı olmuştur. Nâsır bunu yaparak Arapların hilafet makamındaki üstünlüğünü diğer İslam ülkelerine de kabul ettirmiş, sosyal ve kültürel yönden farklılık gösteren bunu kabullenmiştir. Bu birliktelik fütüvvet ruhu sayesinde gerçekleşip gelen bütün tehditlere karşı konulmasında başarıya ulaşmıştır. Nâsır akıllı ve şuurlu bir yönetici olması hasebiyle fütüvvetle İslam birliğini sağlamış ve birlikleri etrafında toplayıp daha çok gelişmeleri için uğraş vermiş bütün birliklerin ortak hareket etmeleri için tedbirler almıştır.²⁰ Nâsır birliklerin başına Şehâbeddin Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî'yi geçirip O'na fütüvvet nâme yazdırıp merkezi bir teşkilat oluşturmuştur ve bu yaklaşımıyla önemli sonuçlar elde etmiştir. Fütüvvet teşkilatları güçlenmiş, aralarındaki çekişmeler bitmiştir. Devlet desteğiyle bu teşkilatlar daha hızlı yayılıp güçlenmişler, bu da devletin güçlenmesine etkili olmuştur. Devlet bunları bir araya toplayarak dağınıklığı ve başıbozukluğu ortadan kaldırıp milletin maneviyatını da kuvvetlendirmiştir.

1.6. Fütüvvet Nâmeler

Fütüvvet Nâme incelendiğinde tek düze rastgele yazılan belgeler olmadıkları görülür. Fütüvvet ehlinin günün her anında uyması gereken edep kurallarını barındırır. Bu belgeler genel mahiyette ve mesleklere özgü Fütüvvet Nâme, ülkeler, bölgeler, şehirlerde yaşamını sürdüren insanlar veya esnaf ve sanatkâr hazırlanan Fütüvvet Nâme, mensur ve manzum Fütüvvet Nâme, yazıldıkları dillere göre Fütüvvet Nâme (Türkçe, Arapça, Farsça), tarihi kronoloji bakımından Fütüvvet Nâme olarak beş grupta incelenmektedir. Tarihi kronoloji Fütüvvet Nâmeleri inceleyecek olursak, üç guruba ayırabiliriz.

1.6.1. Fütüvvet Teşkilatındaki Fütüvvet Nâme

Fütüvvet teşkilatında bulunanlar Fütüvvet Nâmelere göre doğruluk, cesaret, cömertlik, yiğitlik, bencil olmama, affedici olma, edep-haya sahibi olma, gibi erdemlerle

²⁰ Çeker, *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları*, 15.

yetiştirildi. Fütüvvet felsefesinin amacı olan insani değerleri yüceltmek, insanın özündeki iyilikten yola çıkarak, insana insan olduğu için değer vermek ve eşit görmek, yardımseverlik, diğerkâmlık gibi ahlakı kurallar Fütüvvet Nâmede temel prensipler olarak görülür. Fütüvvet Nâme fütüvvet ve ahilik teşkilatlarının temelini İslam peygamber hayatı oluşturur. Fütüvvet anlayışı Peygamberimiz (s.a.v.)'in herkesin birbirinden kaçtığı o dehşetli günde bile ümmetini düşünmesi gibi, kendimizden başkalarını düşünebilmeyi, peygamberane bir tavırla başkasını hor görmemeyi, kendisi için istediğini Müslüman kardeşi içinde istemeyi, her hal üzere edebimizi takınmayı gerektirir. Fütüvvet teşkilatında fityanların yetiştirilmesinde Hz. Ali'nin gittiği yol takip edilmiştir. Bunlar *tövbe, teslim, ölüm, takva, kanaat ve uzlet* olmak üzere altı doğru yoldur. Bu yollardan sapmayanlar kurtuluşa erenler olacaktır. Fütüvvet teşkilatında henüz genç yaşta bir zanaat sahibi olmadan önce o gence güzel ahlak edindirme dürüst olmayı öğretme düşüncesi hâkim olmuştur. Fütüvvet teşkilatında gençlere yol göstericilik sistemli bir şekilde uygulanırken, günümüze baktığımızda bu erdemlerden önce daha fazla kazanç elde etmenin peşine düşülmüş durumda ve bunun sonucunda helal, haram kul hakkına önem gösterilmeden para gelsin de nasıl gelirse gelsin düşüncesi toplumun büyük kesimine hâkim olmuştur.

1.6.1.1. Sûfî Fütüvvet Nâmesi

Sûfî geleneğe göre yazılmış olan bu eserler tasavvuf diliyle m. 9-13. Yüzyıllarda yazılmış eserlerdir. Sülemî'nin (ö.412/1021) Kitabül-Fütüvve'si en önemli temsilcisidir.

1.6.1.2. Ahi Teşkilatları Fütüvvet Nâmesi

Anadolu fütüvveti olarak bilinen ahi teşkilatları için 13-16. yüzyıllarda yazılan Fütüvvet Nâmedir. Çobanoğlu ve Seyyid Hüseyin'in yazdığı Fütüvvet Nâme en bilinen eserlerdir.

Fütüvvet Nâme Kur'an, hadis, peygamberlerin kıssaları, velilerin halleri, Hz. Peygamber'in menkıbeleri, diğer fütüvvet eserleri gibi birçok kaynaktan yararlanarak yazılmıştır. Fütüvvet Nâme birçok kaynaktan beslenmesine karşın, ilmi usullere uygun bir dil kullanılmamış, bazı Fütüvvet Nâmede ayet ve hadislerin özensiz kullanıldığı

görülmüştür. Bazılarında Kur'an ve Sünnetin belirlediği İslam anlayışının dışına çıktığı anlaşılan değerlendirmelerinde olduğu bilinmektedir.²¹

1.6.2. Fütüvvet Teşkilatında Geçerli Olan Etik Kavramlar ve Eğitim

Kur'an'ı merkezine alan fütüvvet; tevhitten gelen bir şuurla toplumsal ilişkilerde sevgi saygı, hoşgörü temeline dayanan İslam toplumunu ifade eden inananların değişmeyen ahlakıdır.

Fütüvvet Ahlakına kaynaklık eden temel etik değerler Kuran- ı Kerim'deki etik değerler ile örtüşmektedir. Bunlar, doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik (sır saklama), adalet, bağlılık(sadakat), hukukun üstünlüğü, sevgi, saygı, hoşgörü, haksız kazançtan sakınma, tevazu, öfke kontrolü, dedikodu yapmamak, yardımseverlik, yol göstericilik, iyilik ve iyi niyet, sürekli eğitim, emeğin karşılığını vermek, diğerkâmlık, hakka hukuka riayet, hileden uzak durmak, hatada ısrarcı olmamak, ikiyüzlü olmamak, adam öldürmemek, çalmamak ve özdenetim (otokontrol) gibi değerleri kapsamaktadır. Fütüvvet teşkilatında eğitim olarak nitelendirdiğimiz bu değerler ışığında İslami şuur oluşturmak ve bu şuuru bizzat hayata yansıtmak amaçlanmıştır.

Fütüvvet teşkilatında eğitim medrese, kışla ve dergâh olarak üç ayaklıdır. Fütüvvet eğitim sisteminde medrese ilmi, kışla disiplini, dergâh da aşka karşılık gelmektedir. Eğitim bölümlerinde Fütüvvet Nâme belli günlerde toplanıp samimi ve disiplinli bir ortamda okutulur ve dinlenilirdi. Fütüvvet Nâme fütüvvet ehlinin nasıl yaşaması gerektiği, uyması gereken kuralları, esnafın yapması gerekenleri açıklayan kitaplardı. Ahlaki, dini ve meslek ile ilgili hükümlerden bahseden bu eserlerde hakiki manada iyi bir Müslümanın ticarete, insanlar arasında ilişkilerinde; adaletli, dürüst, sevgi ve saygı çerçevesinde; dedikodu ve gıybetten uzak, zulme karşı koyan, zalime boyun eğmeyen bir kişiliğe sahip olmanın önemi yer almaktadır.²²

²¹ Erdem, "Fütüvvet ve Ahilik Çalışmalarının Kaynakları", 175.

²²Müveddet Konuşkan Bayraktar, *Dört Kutsal Kitap ve Yaratılış Felsefesi Çerçevesinde, Fütüvvet Devri ve Ahilik Teşkilatından Günümüze Etik: Muhasebe Etik Kuralları Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 94.

1.7. Fetâ Kavramını Taşıyan Peygamberler

1.7.1. Hz. İbrahim

Kendisinden Kur'an'da nüzul sırasına göre fetâ olarak bahsedilen diğer peygamberlerden birisi de Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim'in içinde yaşadığı kavmin putlara tapması, onun bu putları korkusuzca kırması ve yaptığı bu eylemi kabullenip cesaretini ortaya koymasından dolayı kavmi O'nu fetâ olarak nitelendirmiştir. Kur'an'ı Kerim'de en çok zikri geçen peygamberlerden olan Hz. İbrahim tevhid mücadelesinde ortaya koyduğu örnekler surelerde de yer almaktadır.²³ “İbrahim denen bir gencin / fetânın onları (Tanrılarımızı) diline doladığını duyduk” dediler.²⁴

Aynı zamanda Hz. İbrahim'i atası olarak kabul eden Araplar gençlere öncülük etmesi için örnek gösterilmiştir. Özellikle Hz. Peygamberin yanında bulunan gençlere bir fetâ olarak Hz. İbrahim'i örnek almaları amaçlanmıştır.

1.7.2. Hz. Yusuf

Kur'an'ı Kerim'de nüzul sırasına göre fetâ kavramının ilk zikredildiği sure Yusuf suresidir. Surenin içeriğine bakıldığında Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un çeşitli zorluklar yaşadığı, bu zorlukları Allah'ın yardımıyla atlattıkları anlatılır. Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından öldürülmeye çalışılmasıyla, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamberi öldürmeye çalışması, Hz. Yusuf'un Mısır'a gidip kurtulmasıyla, Hz. Peygamberin Medine'ye gidip kurtulması arasında bağ kurulmuştur. Sabrı sonucunda Allah tarafından mükâfatlandırılan Hz. Yusuf; tarihte *fetâ* örneği olarak gösterilmiştir. Kardeşlerinin tuzak kurmasıyla kuyuya atılan Hz. Yusuf'u oradan geçen bir kervan kurtarmıştır. Sonrasında devlet başkanı olan Aziz'e satılmış gençlik çağına geldiğinde Aziz'in karısı Hz. Yusuf'tan istifade etmek istemiştir. Aziz'in kulağına bu durum farklı şekillerde gitmiş ve Hz. Yusuf suçlanmıştır. Hz. Yusuf'un suçsuz olduğu anlaşılabilirse bile yine de hapse atılmıştır. Kur'anı Kerim'de bu durum şu şekilde geçmektedir:

²³ Burhan Çonkor, “Kur'an'ın Kavramlara Kattığı Mana Derinliği Üzerine: “Fetâ Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 104 (03 Aralık 2022), 393.

²⁴ el-Enbiya, 21/60.

“Şehirdeki bazı kadınlar: ‘Azizin karısı, fetâsından murat almaya kalkmış, sevgi yüreğini yakıp kavuruyormuş, biz onu (kadını) kesinlikle apaçık bir azgınlık içinde görüyoruz’ dediler.”²⁵

Hz. Yusuf, bu iffetsiz teklife karşılık namusunu korumasıyla ve Rabbine sığınmasıyla bir genç olarak bizlere örnek gösterilmiştir.²⁶

1.7.3. Hz. Musa

“Bir zamanlar Musa, fetâsına şöyle demişti: “Ben, iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım/yola devam edeceğim. Velew ki oraya ulaşmam yıllarca sürse bile.” (Kehf, 18/60.) “Oradan uzaklaştıklarında Musa, fetâsına dedi ki: ‘Yiyeceğimizi getir, gerçekten bu yolculuğumuzdan dolayı yorgun düştük.’”²⁷

Kur’an’da Kehf suresi 60 ve 62. ayetlerde Hz. Musa’nın Hızır’la görüşmeye gittiği esnada yanında bulunan kişiye fetâ, Musa’nın fetâsı olarak zikredilmiştir. 62. Ayete baktığımızda kişiye emretmesinden dolayı köle olduğu izlenimi verilmiştir. Çeşitli kaynaklardan edinilen bilgilere göre ayetlerde bahsi geçen bu fetânın, Hz. Musa’ya bizzat hizmet etmek için yanında bulunan, Yusuf (a.s.)’un torunu, Hz. Musa’nın kız kardeşinin oğludur. Uzun yıllar Hz. Musa’ya hizmet edip, ona talebelik yapmıştır. Ayette Musa (a.s.) yanındaki kişiye fikrinden bahsedip onu buna zorlamaması bir köle veya hizmetçi değil, yardımcı, sadık bir dost olduğunu göstermektedir. Musa’nın (a.s.) yanındaki şahsın fetâ olarak nitelendirilmesi genç olarak ilim öğrenmek için O’na tabi olması, arkadaşlık etmesi, yardımcı olmasındandır.²⁸ Kur’an’ın kelimeye kattığı özel mana ise peygambere itaat eden, hizmet eden şeklinde ifade edilmiştir. Hz. Musa ve fetâsı (Yuşa b. Nun) Allah’ın yol göstermesiyle yola çıkmışlar yolculuk süresince Yuşa b. Nun bütün hizmetleri yapmış ve Musa (a.s.)’a sadık kalmıştır.

Kehf suresinde yer alan bu ayetler hicrete yakın bir zamanda vahyolunmuş ve hicret yolculuğunda Allah (c.c.) bu kıssayla Hz. Peygamber’e yol göstermiştir. Hicret yolculuğunda çoğu genç olan Ashabı kiramda Hz. Musa’nın yanındaki Yuşa b. Nun timsali Hz. Peygamber’in (s.a.v.) her türlü hizmetini yerine getirmişler, her türlü sıkıntıda

²⁵ el-Yûsuf, 12/30.

²⁶ Çonkor, “Kur’an’ın Kavramlara Kattığı Mana Derinliği Üzerine: "Fetâ Örneği”, 382.

²⁷ el-Kehf, 18/62.

²⁸ Çonkor, “Kur’an’ın Kavramlara Kattığı Mana Derinliği Üzerine "Fetâ Örneği”, 388.

O'na sadık kalmışlardır. Musa (a.s.) fütüvvet çağına geldiğinde onu dinleyen, etrafında toplanan gençler olmuştur. Peygamber (s.a.v.) İslamiyet'in ilk yıllarında gençlerle yol katetmiştir. Cahiliye Araplarında fetâ kavramının genç erkekler arasında kahramanlık, cömertlik ve yardımseverlik gibi birleştirici unsurlar olduğu bilinmektedir. Bu gençler kabilelerine çok bağlıydılar. İslam'la birlikte Allah'a ve peygambere karşı sorumluluk sahibi oldular, ilahi hükümleri peygamberle beraber yaymak için mücadelede verdiler. İslam öncesi ahlaki bir karakter ifade etse de fetâ kavramında dini bir yaklaşım söz konusu değildi. Hz. Peygamberle bu durum dini anlamda da cesaretli ve yiğit davranan, korkusuzca mücadele eden gençler haline dönüşmüş, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslam ile müşerref olması İslam'ın çizdiği fetâ profilinin ve fütüvvet anlayışının bir sonucu olarak görülmektedir.

1.7.4. Ashâb-ı Kehf

Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde kendisinden iki defa fetâ olarak bahsedilen kişiler Ashâb-ı Kehf olarak bilinen gençlerdir. Ayette "Bir zamanlar gençler/fetâlar mağaraya sığınmış, ardından da: 'Ey Rabbimiz! Katından bize rahmet ver ve bu durumumuzdan bir kurtuluş yolu ihsan et!' demişlerdi."²⁹ Ashâb-ı Kehf diye bilinen gençlerin inançları uğruna yaşadıkları yerden uzaklaşıp bir mağarada çok uzun yıllar uyutulup, sonra uyandırılıp hayatlarına devam etmeleri, diğer bazı din ve inanışlarda da yer alan, içinde pek çok mesaj da barındıran bir olaydır. Buradaki gençler fetâ olarak nitelendirilmiştir.

Bu kıssada adı geçen insanlar yaş itibarıyla genç, cesur, inançlarını yaşayamadıkları için hicret eden, sadece Allah'a (c.c.) dayanan ve ona tevekkül eden gençlerdir. Bu gençler o dönemin ileri gelen saygın kişiliklerin çocukları olduğu, içlerinde alevlenen tevhid inancına uyup kavimlerine karşı çıkmaları, İslam'ın ilk yıllarında Kureyş'in ileri gelenlerinin çocukları da inançlarıyla ataları arasında kalmaları arasında bir bağ kurabiliriz. İnançları ve ataları arasında kalan bu gençler her daim Peygamber Efendimizin yanında durup Kur'an'ın ifadesiyle gerçek birer fetâ olduklarını göstermektedir. İnanırları halde toplumsal baskı nedeniyle peygamberi terk edip müşriklerin yanında saf tutup hicrete katılamayan hatta savaşlarda müşrikler tarafında yer alan gençliğin olması, fetânın tevhid inancı uğruna her şeyi göze alabilmiş kahramanlar

²⁹ el-Kehf, 18/10.

olduğunun göstergesidir. Kur'an bu şekilde hareket edenler için fetâ kavramını kullanmamış, Medine döneminde inen ayetlerde bu şekilde inandığını söyleyip bunun gereğini yapmayanları şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve mazeretlerinin geçersiz olduğu vurgulanmıştır.³⁰

Surenin indiği dönemdeki Müslümanlarla Ashâb-ı Kehf arasında benzer şartlar mevcuttu. Allah'tan başka güvenecek sığınacak hiçbir güç kalmamıştı ve mücadele edecek güçleri yoktu. Müşriklerin zulümleri son haddine ulaşmış olduğundan hicret etmekten başka bir seçenek kalmamıştı. Böyle zor bir zamanda Allah (c.c.) Müslümanlara bu gençleri referans göstererek hicret yolunu açmıştır. Kur'an'ı Kerim'de "Hidayet rehberi geldiği halde, insanları inanmaktan ve Rablerinden bağışlanma dilemekten alıkoyan, ancak öncekilerin başına gelenin (cezanın) kendilerinin de başına gelmesini veya gözleri önünde azabın gelişini beklemeleridir."³¹ Diğer bir ayette: "Kalkıp şöyle dediler: "Şu bizim milletimiz, Allah'ı bırakıp başka tanrılar edindiler. Onların gerçek olduğuna dair apaçık bir delil getirselerdin ya! Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır?" buyrulmaktadır.³² Bu ayette Mekke müşrikleri ile Ashâb-ı Kehf dönemindeki müşriklerin ortak özellikleri dile getirilmiştir. Kehf Suresi'nde; "Biz sana onların haberini, tüm gerçekliğiyle anlatıyoruz. Şüphesiz onlar, Rablerine iman eden ve bizim, hidayetlerini arttırdığımız gençlerdir/fetâlardır"³³ ayetinde Ashâb-ı Kehf gençlerinin sıradan insanlar olmadığı ikinci defa fetâ olarak nitelendirildiklerini görmekteyiz. Ayetten anladığımızı göre bu gençlerin özellikleri; Allah'a tam manasıyla teslim olmaları, şeksiz şüphesiz inanmaları, Allah'tan başkasına tapmamaları, Allah tarafından yol gösterilen kimseler oldukları, inançları uğruna gerçekleri korkusuzca haykırmaları, yiyeceklerinin temiz ve helal olması gibi vasıflarıyla öne çıkmaktadır.

Kehf Suresi'nde Peygamberimize mesajlar verilmiş, O'nun yanında saf tutan gençlere de Ashâb-ı Kehf gençleri örnek gösterilmiştir. Hz. Peygamber ve inananlar Ashâb-ı Kehf zamanındaki ortam gibi sıkıntılı bir ortamın içindeydiler. Zorluklar içinde yaşam sürmeye çalışan Müslümanlar, Ashâb-ı Kehf'in mağaraya sığınması gibi Hz. Peygamber ve inananların hicret etmeleri Ashâb-ı Kehf üzerinden Müslümanlara

³⁰ Çonkor, "Kur'an'ın Kavramlara Kattığı Mana Derinliği Üzerine "Fetâ Örneği", 390.

³¹ el-Kehf: 18/55

³² el-Kehf: 18/15

³³ el-Kehf: 18/13.

bildirilmiştir. Benzeyen durumlarda olan Müslümanlar, Ashâb-ı Kehf gibi ayetlerde yer verilen duaları yaparak, Allah'a güvenip, tevekkül ederek Mekkeli müşriklerin zulümlerinden kurtulmuşlardır. Ashâb-ı Kehf bahsettiğimiz üzere gençlerden oluşmaktaydı. Nitekim Hz. Peygamberin fetâları da genç kişiliklerden oluşuyordu.

Hz. Peygamberin yanında yer alan fetâlar gerçek bir fütüvvet ehlidir. O dönemde yaşamış fütüvvet ehli bozulmuş olan düzeni Hz. Peygamberin rehberliğinde yeni bir dönem inşa etmişlerdir. Nitekim günümüz gençliği de Peygamber ahlakıyla ahlaklanır ve onun izinden giderse bozulan ahlaki sistemi düzeltme güçleri kendilerinde mevcut olur.³⁴

1.8. Fetâ Kavramını Taşıyan Sahâbîler

Peygamberimiz'in risâlet döneminde özellikle Mekke yıllarına bakıldığında inananların çoğunluğunun gençlerden oluştuğu ve yaşları otuz beş ve üstü olanların sayısının bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az oluşu görülür. Bu gençler zorluklarda Peygamber'e (s.a.v.) her zaman destek olmuş, O'nun öğretilerine sıkı sıkıya bağlanıp fetâ karakteriyle motive olmuşlardır. Diğer peygamberler Allah'ın takdiriyle fetâ olarak nitelendirilen yardımcılarla nasıl ilerlediyse, Peygamber (s.a.v.) de fetâlarla bir devri kapatıp, yeni bir dönem başlatmıştır.

1.8.1. Hz. Ali (r.a.)

Hz. Muhammed'e ilk iman edenlerdendir. Hz. Peygamber, onu kendisine kardeş ve damat olarak seçmiştir, kızı Fatıma ile evlendirmiştir. Hz. Ali birçok savaşa katılmış, Peygamber efendimizi birçok yerde korumuştur. Aynı zamanda yine Peygamber'in kâtipliğini de yapmıştır. Fütüvvet konusunda da Hz. Muhammed onun için 'Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr' (Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur.) demiştir. Ve bu sözün fütüvvet geleneğinde oldukça önemli bir yeri vardır.³⁵

Fetâ kavramı Hz. Ali için sadece yiğitlik olarak algılamamak gerekir. Hz. Ali cenk meydanlarında sadece kılıcı, cesareti, kahramanlığıyla yani fiziksel kuvvetiyle ön plana çıkmamıştır. Hz. Ali tam bir fetâ örneği olarak üstün ahlakı, üstün meziyetleri, cömertliği, diğerkâmlığı, dürüstlüğü, nefesine hakimiyeti, akıl ve zekâsı, feraseti, sabrı, öfkelenmekten kaçınması, vicdan ve merhameti, iyilik erbabı olması, hatasını anlaması

³⁴ Çonkor, "Kur'an'ın Kavramlara Kattığı Mana Derinliği Üzerine 'Fetâ' Örneği", 392.

³⁵ Murat Keklik, "Razavî Fütüvvet-Nâmesi'nde Peygamberler ve İlk Şed Kuşananlar", *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7 (2021), 25.

gibi meziyetleri kendinde barındırmasıyla tam bir fütüvvet önderidir. Onun içindir ki Hz. Ali bazı tarikatların silsile-nâmalarında Peygamberimiz'den (s.a.v.) sonra gelmektedir. Ahilik-fütüvvet ahlakı Hz. Peygamber efendimize dayanır. Sahabe içinde de Peygamber ahlakını en iyi yansıtan Hz. Ali'dir. Bütün tasavvufi oluşumlarda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi fütüvvet ve ahilikte daha da önemsenmektedir.

Peygamber (s.a.v.) fetâ sıfatını Hz. Ali'ye vermiştir. Hz. Peygamber Uhud Gazvesi'nde Hz. Ali'ye Zülfikar'ı hediye etmiş bu sırada da “La fetâ illa Ali, la seyfe illa Zülfikar” (Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur.) övgüsüne mazhar olduğu rivayet edilir. Hz. Ali'yle alakalı cenk-nameler yazılmıştır. Hz. Ali nefsi için hareket etmeyen biriydi. Bir gaza sırasında güçlü bir rakibini yere sermiş, tam kılıcını kaldırıp canını alacağı anda, adam can havliyle Hz. Ali'nin yüzüne tükürmüştür. Bu iğrenç hareket karşısında Hz. Ali düşmanını bırakmıştır. Bu olay karşısında hayrete düşen düşman; tam beni öldürecekken niye bıraktın, diye sorunca; Hz. Ali şöyle cevap vermiştir: “Ben kılıcımı Hakkın rızası için kaldırmaktayım, sen o hareketi yapınca nefsanî bir durum zuhur etti. Eğer seni öldürseydim Allah için değil nefsim için öldürcektim onun için kılıcımı kınına soktum, ben Allah rızası olmayan her şeyden yüz çevirdim demiştir”. Bu olaydan sonra o adam hidayet nuruyla nurlanmış ve Hz. Ali adama; “şimdi tehlikeden kurtuldun, nefsini tanıdın ve ender bir mücevher haline geldin buyurmuştur.”³⁶

Hz. Ali İslam toplumu için çok değerli bir şahsiyettir. İlme ve bilgiye öğrenmeye çok değer vermiş; “İlim, öğrenenin kalbinde parlayan bir nurdur. O, karanlık dünyada doğru yolu gösteren bir ışıktır. İlim insanın akıl ve vicdanının güzelliğini oluşturan bir inceliklerdir.” demiştir. İlim, öğrenenin kalbinde açan bir çiçektir. Bilgi insanı koruyan bir kalkan gibidir. Hz. Ali (r.a.) bilgi sadece bireyin değil, toplumun da ilerlemesine katkı sağlayan bir güç olduğunu vurgular. İlim ve bilgi insanın doğruyu ve güzeli bulmasında bir rehberdir. Hz. Ali “İlim insanın akıl ve vicdanını besleyen bir kaynaktır.” buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) hicret kararı aldığı anda Hz. Ali'yi döşegine yatırması, Hz. Fatıma'yı O'nunla evlendirmesi hem kâtiplik hem de vahiy katipliği yaptırması, Tebük Gazvesinde kendisine vekalet vermesi, kadılık yapmak ve sorunları çözmek için Yemen'e göndermesi gibi hadiseler Hz. Peygamberin pek çok alanda

³⁶ İlyas Kayaokay, “La Fetâ İllâ Ali”: Manzum Cenk-Nâmelerde Hz. Ali'nin Fütüvvet Ahlakı”, Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 7/14 (Eylül 2022), 72.

kendisine güvendiğini göstermektedir. Hz. Ali'nin bu yaşantısına baktığımızda onun örnek bir sahabe olduğunu aynı zamanda da fıkıh, ilim, siyaset gibi alanlarda kendisinin yetkin ve önemli bir şahsiyet olduğunu görmekteyiz. Genel bir ifade ile O, cesareti, yiğitliği, ilmi ve bütün meziyetleriyle İslam geçlerinin örnek alacağı bir fetâ olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.8.2. Hz. Mus'ab b. Umeyr (r.a.)

Hz. Peygambere ilk inanan gençlerden birisi de Mus'ab b. Umeyr'dir. Mus'ab b. Umeyr (r.a.) Mekke'de güzel elbiseler giyen ve güzel kokular süren bir genç olarak bilinirdi. Gizli davet döneminde Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın (r.a.) evinde İslam'a giren ilk Müslümanlardandır. O İslam'a girdikten sonra gösterişli, eğlenceli toplantıları terk ederek, kendini İslam'ı yaymaya adanmıştır. Hz. Peygamberin peygamberliğine karşı olan ailesi Mus'ab'ı (r.a.) yeniden putperestliğe döndürmek için her türlü baskı işkenceyi uygulamışlardır. Özellikle annesi bu baskılarda başı çekmiştir. Mus'ab (r.a.) gördüğü bu baskı ve zulme karşı inancını korumuş, ailesinden gizli şekilde Müslümanlarla buluşmaya devam etmiştir.

Mekke'de Müslümanların sayısının artması üzerine müşriklerin baskıları hat safhaya ulaşmıştı. Bunun üzerine Allah Rasülü Müslümanlara Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etti. Aile baskısından iyice bunalan Mus'ab (r.a.) on bir erkek, dört kadından oluşan ilk hicret kafilesiyle (M. 615) Habeşistan'a göç etti. Hz. Hamza ve ardından Hz. Ömer'in Müslüman olduğu haberini alınca ve Mekke'deki din kardeşlerinin rahata kavuştuklarını düşünmeleri üzerine göç eden bir grup Müslüman geri dönmüştür. Bunların içinde Mus'ab b. Umeyr'de vardı. Durumun duydukları gibi olmadığını anlayınca Müslümanların bir kısmı tekrar geri dönmüş fakat Mus'ab b. Umeyr Mekke'ye varmış ve Birinci Akabe Biati'na kadar (11/621) tüm engellere, baskılara rağmen Peygamber Efendimize destek olmuş, dinine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hicretin on birinci yılında, Birinci Akabe Biati görüşmelerinden sonra Mus'ab b. Umeyr'i hem kendi vekili hem de din muallimi olarak Medine'ye göndermiştir. Mekke'den Medine'ye hicret eden ilk sahâbî kabul edilmiştir. Hz. Peygamberin tebliğ metodunu çok iyi benimsemesi, Kur'an'ı Kerim'de o zamana kadar inen ayetlerin hepsini ezbere bilmesi, insanları etkileyen üslubuyla, Medine'de ilk Müslüman olan Hazrec reisi Es'ad b. Zürâre'nin yardımlarıyla çokça insanın Müslüman

olmasına vesile olmuştur. Medine’de kılınan ilk Cuma namazının imamlık görevi de Mus’ab b. Umeyr tarafından yerine getirilmiştir. Diğer önemli görevlerinden biri de Kur’an öğretmek olan Mus’ab (r.a.) Es’ad b. Zürâre’ nin de desteğiyle risaletin on üçüncü yılında ikisi kadın olmak üzere, yetmiş beş Medineli Peygambere biat etmek üzere Akabe’de hazır bulunmuşlardır. Bu gayretlerinden dolayı Mus’ab b. Umeyr Hz. Peygamberin takdirini kazanmıştır. Mus’ab b. Umeyr ve Es’ad b. Zürâre Medine’de çok özverili çalışıp neredeyse tebliğin ulaşmadığı ev kalmamıştır. Mus’ab b. Umeyr, Ensar-Muhacir kardeşliğinin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Medine’yi hicrete hazır hale getirmiştir.³⁷

Uhud harbinde bütün Müslümanları temsilen sancak onun tarafından taşınmıştır. Medine’de yamalı elbiselerle görülen Mus’ab (r.a.) son derece lüks ve gösterişli bir hayat sürerken, Allah ve Resul’üne olan bağlılığından takvaya olan aşkıyla bütün rahatlığa sırt çeviren genç adam budur, övgüsüne nail olmuştur. Mus’ab, Hz. Peygamberin önünde savaşırken İbn Kamie tarafından şehit edilmiştir. İbn Kamie o esnada Peygamberimizi (s.a.v.) şehit ettiğini düşünmüşler, Mus’ab (r.a.) şehit olunca sancağı Hz. Ali’ye devretmişlerdir. Uhud Savaşı esnasında okçuların tepeyi terk etmesi sonucunda da müşriklerin saldırısında Mus’ab b. Umeyr (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.) yanından hiç ayrılmamış, son nefesine kadar kendisine emanet edilen sancağı yere düşürmemiştir. İki kolu kesilse de sancağı göğsüne bastırarak sancağı elinden bırakmamış, aldığı mızrak darbesiyle şehit olmuştur.

Savaştan sonra şehitler defnedilirken yerde eski bir elbise içinde yerde yatan Mus’ab’ı (r.a.) yanındakilere gösteren Peygamber Efendimiz (s.a.v.) O’nun bir zamanlar zenginlik içinde yaşadığını, en güzel elbiseleri giydiğini, en güzel yemekleri yediğini ancak; Allah ve Resulü’nün yanında olduğu için bu halde olduğunu söylemiş ve *“Müminler içinde Allah’a verdikleri sözde duran nice kişiler vardır. Onlardan bazıları sözünü yerine getirip o yolda canını vermiş, bazıları da şehitliği beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde sözlerini değiştirmemişlerdir.”*³⁸ ayetini okuyarak şehitleri müjdelemiştir. Şatafatlı bir hayatı bırakıp Allah ve Resulü’nün davasına sahip çıkan, şehit olduğunda

³⁷ Ömer Sabuncu, “Hz. Peygamber’in Ömrünü İslâm’a Adayan Genç Sahâbîsi: Mus’ab b. Umeyr”, *Peygamberimiz ve Gençlik, 1. Şanlıurfa Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu*, ed. M. Cüneyt Gökçe- Ömer Sabuncu (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Yayınları, 2018), 140.

³⁸ el-Ahzâb 33/23.

üstünü örtecek kadar bile bir elbisesi olmayan Mus'ab b. Umeyr İslam gençliğine örnek gösterilebilecek en güzel fetâ örneklerinden biridir.³⁹

1.8.3. Hz. Bilâl-i Habeşî (r.a.)

Bilâl-i Habeşî, köle bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Efendisi Abdullah b. Cüd'ân'la beraber Mekke'de yaşamış ve onun koyunlarına çobanlık yapmıştır. Bilâl, Hz. Ebû Bekir'le görüşmüş İslam hakkında bilgi almıştır. Bu dinin zayıflara, güçsüzlere ne kadar himaye ettiğini fark etmiştir. Aynı zamanda insanlar arasındaki farklılığın Allah'a yakınlıkla ölçülebileceğini anlamıştır. Böylelikle bu din hakkında düşünmeye başlamıştır. Bunun sonucunda bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek Müslümanlığı kabul etmiştir. Başlangıçta çekindiği için Müslüman olduğunu gizlemiştir. Ancak bir gün Kabe'yi tavaf ederken avludaki putları kötölemiştir. Bu durum yanında kimse olmadığını sandığı bir esnada olmuştur. Bunun üzerine Abdullah b. Cüd'ân putların zenci bir köle tarafından hakarete uğradığını duyunca, Bilâl'i cezalandırmak için Ümeyye b. Halef'e annesiyle beraber satmıştır. Buna ek olarak o, putlar için birçok deve kesmiştir.

Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilen dinin fakirlere, güçsüzlere sahip çıktığını gören Kureyş bu insanları inançlarından döndürmek için çeşitli işkencelere başlamıştır. Ümeyye b. Halef Bilâl-i Habeşî'yi dininden döndürmek için inkâr edinceye kadar işkence yapılmasını emretti. Boynuna bir cisim taktırıp ucunu çocukların eline verip sokak sokak dolaştırmıştır. Hz. Bilâl ise inancından hiç ödün vermedi. Bu işkencenin yetersiz olduğunu düşünen Ümeyye b. Halef, Hz. Bilâl'i çöle götürerek yere yatırmış ve üzerine taşlar koydurmuş, kavurucu sıcakta O'nu inancından vazgeçirmeye çalışmıştır ama Hz. Bilâl'in sabır ve metaneti Rabbe teslimiyeti karşısında işkencelerin tesiri olmamıştır. Her türlü işkenceye küfre döndürme zorlamalarına karşı ahad (Allah bir ve tektir) diyerek cevap vermiştir. O'nun bu durumunu gören Peygamberimiz (s.a.v.) ona sebat etmesini ve kurtulacağını telkin etmiştir. O'nun bu durumuna çok üzülen Allah Resulü bir gün Hz. Ebûbekir (r.a.)'a gelerek malımız olsa da Bilâl-i satın alsak buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ebûbekir (r.a.), Ümeyye'den Bilâl ve validesini satın almış ve azat etmiştir. Bilâl-i Habeşî (r.a.) azat olduktan sonra peygamber efendimizin hizmetinde bulunmuştur.⁴⁰ Bilâl-i Habeşî hicretin birinci yılında peygamber efendimizin öğrettiği şekilde ilk defa

³⁹ Sabuncu, "Hz. Peygamber'in Ömrünü İslâm'a Adayan Genç Sahâbisi: Mus'ab b. Umeyr", 140.

⁴⁰ Mükrimin Halil Yinanç, "Bilal-i Habeşî", *İslam Mecmuası* 36 (10 Eylül 1331/1915), 12-16.

okudu ve her yerde Hz. Peygamber'in müezzinliğini yaptı. Mekke'nin fethedildiği gün Hz. Peygamber ile Kabe'ye girdi, O'nun emriyle Kabe'nin damına çıkarak fetih ezanını okumuştur. Hayatı boyunca Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmayıp, O'nun abdest suyunu temin etmek, savaşta korunmasını sağlamak, elçileri ağırlamak, Rasul-i Ekrem'in emirlerini halka duyurmak gibi önemli vazifeler üstlenmiştir. Rivayete göre Allah Rasulü'nün ölümünden sonra ezan okuyamamıştır. Bilâl-i Habeşî sarsılmaz imanı, Peygambere bağlılığı, cesareti, Allah ve Rasulü'nün sevgisini her şeyin üstünde tutmasıyla günümüz gençliğine rol model olabilecek fetâ örneklerinin en önemlilerindedir.⁴¹

⁴¹ Recep Ertuğay, "Günümüz İmam-Müezzin İlişkinine Örnekliği Açısından Hz. Peygamber İle Müezzini Bilâl-i Habeşî Arasındaki İletişim", *Diyanet İlmî Dergi* 56/1 (Mart 2020), 232.

İKİNCİ BÖLÜM AHİLİK FÜTÜVVET İLİŞKİSİ

2.1. Ahilik – Fütüvvet İlişkisi

Ahi kelimesinin kökü itibari ile iki farklı manada kullanıldığı görülmektedir. Birincisi; Arapça bir kelime olan “ahi” yani kardeş, sonuna eklenen “y” ile de kardeşim manasına gelmiştir. Diğer bir görüş ise ise; Eski Türkçe’de “yiğit, eli açık, cömert” anlamlarına gelen “Akı” şeklindedir. Kaşgarlı Mahmut’un *Divân-ı Lügati’t-Türk*’ünde geçen “Akı” kelimesi; cömert, yiğit anlamında kullanılmıştır. “Akı” kelimesinin telaffuzu zamanla değişim göstermiş ve “Ahî” şeklini almıştır.

Klasik dönemde yaşamış sûfilerin üstün ve iyi olan davranışları ön plana çıkartılarak yanlış bilinen gençlik ve yiğitlik anlayışları önlenmeye çalışılmıştır. Önleme noktasındaki bu düşünce ve duygular tasavvuf hareketi içerisinde geliştirilerek gençlik temelli teşkilatlanmaların oluşumuna öncülük etmiştir. Özellikle Anadolu’da bu manada ortaya çıkan Ahilik teşkilatı bu tarz düşüncelerin daha pratik bir hale dökülebileceğinin güzel bir örneği olmuştur. Ahilik tasavvufta önemli yeri olan “*uhuvvet*”i andırması nedeniyle kolayca yayılmış ve kabul görmüştür. Bu teşkilatın Anadolu’da kurulmasında fütüvvet teşkilatı önemli bir yere sahip olmuştur.⁴²

Fütüvvet aynı zamanda güzel ahlak sahibi olmak demektir. Güzel bir ahlaka sahip olmak ise önce Kur’an-ı Kerim’e daha sonrada Allah’ın tebliğ etmek üzere göndermiş olduğu elçisinin sünnetlerine uymaktan geçmektedir. Fütüvvet ve ahiliğin ahlaki ilkelerinin neler olduğu hakkında daha öncede yer verdiğimiz Fütüvvet Nâme bizlere yol göstermiştir.

Ahiliğin sosya-kültürel kısmına baktığımızda ise daha çok ahlaki ilke ve değerlerle ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim daha önce de bahsettiğimiz üzere ahilik bireysel değil, tamamıyla toplumsaldır. Dedikodulardan kaçınmak, cömert, merhamet sahibi olmak gibi insani yönlerimiz de hem fütüvvet kelimesinin terim anlamını karşılamakta hem de toplumsal hayatı anlattığı görülmektedir.

Ahiliği kurumsal olarak hakkaniyet ve adalet çerçevesinde incelediğimizde Müslüman olamayanların da Ahilikten etkilendiklerini söyleyebiliriz. Bu hususta ahiliğin kurucusu olan Ahi Evran’ın büyük bir etkisini görmekteyiz. Nitekim Ahi Evran İslam’ı

⁴² Mustafa Özsaray, “Gençlerin İyiliğe Yönlendirilmesinde Fütüvvet ve Halvet der-Encümen İlkelerinden Yararlanılması”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 19 (27 Haziran 2022), 125.

başka dinde sahip olan kişilere de aktarmak adına halk tipi eserlere yer vermiş ve daha çok ahlaki değerlere değinmiştir. Ve pek çok kişinin bunlar sayesinde tarihte Müslüman olduğu bilinmektedir.⁴³

Fütüvvet ile de bu noktada büyük bir ortak paydada buluştuğunu söylemek mümkündür. Fütüvvet, anlamı ve tarihsel işlevi gereğince adaletli olmayı, cömert olmayı savunmuştur. Ve ahlaki yönden eksik olmayan peygamber, sahabe ve gençlere bu sıfatlar bahşedilmiştir.

İslam Tarihine bakıldığında Müslüman olmuş Türklerin, sosyal ve ekonomik vb. nedenlerden dolayı köklü bir değişime gittikleri görülmüştür. Bu hususta büyük bir etkiye sahip olan ahi birlikleri olmuştur. Ahi Teşkilatı aşiret sisteminin önüne geçmeye ve yerleşik hayat tarzına adapte olmaya önem vermiş ve bu hususta çeşitli faydalar sağlamıştır. Hulâsa bu topluluklar Müslüman Türklerin faydalarını gözetmek, toplumsal huzur ve düzenin sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.

*“Bu teşkilatlar, İslam inancıyla Türk geleneklerinin kaynaştırılmasından meydana gelen kendine has, orijinal bir sentez özelliğine sahiptir. Bir başka açıdan ahiliğin amacı “insanların dünya ve ahirette huzur içinde olmalarını sağlamak ve bunun yanı sıra anayurtlarından kopup gelen Türklere, yeni yurtları olan Anadolu’da farklı dil, din ve geleneklere bağlı yerli halk arasında, sanat ve ticarete etkin faaliyet alanı kazandırmak” olmuştur.*⁴⁴

Fütüvvet ve Ahiliğin ortak amaçları:

- Kişiye güzel bir eğitim sonucunda bireyi faydalı bir hale getirmek.
- Ahlaklı ve üretkenlik yönlerini arttırmak.
- Karşılıklı anlayış, nezaket ve iş paylaşımı yapabilmesini vurgulamak.
- Sosyal ve ekonomik olarak bir denge kurabilmek.

Bu ve bunlar gibi amaçlara sahip olan ahilik kurumu sosyal dayanışma ve kardeşlik anlayışını zorunlu kılmaktadır. Ahilerin toplumla ilgili misyonları Fütüvvet Nâmelerinde kısaca “Avende ve Ravende”ye, yani *gelene-geçene* hizmet etmek şeklinde tanımlanmıştır.

⁴³ Yüksel, “Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur’ânî Referansları”, 272.

⁴⁴ Yüksel, “Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur’ânî Referansları”, 279.

Ahilikteki bir diğere amaç ise kişiye sadece meslek öğretmek değil aynı zamanda meslek ahlakını öğretebilmektir. İyi insan yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyolojik olarak baktığımızda iyi bir insan olmanın kişiye ve hayata dair pek çok faydaları bulunmaktadır. Bu amaç ekseninde insanın dünya ve ahiret huzurunun sağlanması da düşünülmüştür. Nitekim önceki fütüvvet anlayışı da bunlar çerçevesinde şekillenmiştir.

Fütüvvet ve ahiliğin temel ilkeleri:

Fütüvvet ahlakı ve kurallarıyla kaleme alınan Fütüvvet Nâme Ahiliğin temel esaslarını da içermektedir. Farklı dillerde yazılmış olan fütüvvet eserleri mana bakımından değişiklik gösterse de ortak payda da ve ortak amaca hizmet etmektedir. Nitekim Fütüvvet Nâmede bu teşkilatlara kimlerin girebileceğinden bahsedilmekte ve buralara üye olan kimselerin nasıl özelliklere sahip olduğu yer almaktadır.

Fütüvvet Nâmede Peygamberimizin tebliğ ettiklerine itaat önemli bir konu olmuştur. İslami yaşam tarzı sürmek fütüvvetin asli amaçlarından. Ahilikte de aynı şeyleri görmekteyiz. Nitekim bu durum Türklerde aldığı şekli ile Ahiliğin en açık maddeleri olan eline, beline, diline sahip çık sözünün anlamı olan iffetli olmayı öne çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal dayanışmayı ve halka karşı hizmet etmenin de ön planda olduğunu söylemek mümkündür ve üyeler alimleri sevmeli, saygı duymalı, ilme hassasiyet göstermelidir, ilkeleri yer almaktadır. Namazlarına dikkat etmeli, kazaya bırakmamalıdır. İyi niyetli, temiz kalpli her zaman alçak gönüllü olup gönül zenginliğine sahip olmalıdır,⁴⁵ ilke ve anlayışları benimsenmiştir.

Sülemî Fütüvvet esaslarını ilk defa yazılı bir metne çeviren kişidir. Hz. Peygamberimizden gelen rivayetlerde fütüvvetin ilkeleri şu şekilde yer almaktadır: Fütüvvet her türlü uygun olmayan iş ve davranışlardan kaçınmak, Allah'a tamamıyla teslim olmak, kötülüklerden uzak durmak, ahlaki güzellikleri hayatımızın her alanında korumak, şeklinde ifade edilmektedir. Diğer bir husus ise fütüvvet sahibi olan bir kimsenin hem kendi içinde hem de dışardaki hayatında takva sahibi olması gerekir. Hayatta pek çok eylemlerimizi gerçekleştirirken de Allah'ın rızası her daim gözetilmelidir. İçerideki takva ise kalbin temiz tutulması şeklindedir. Allah daima fütüvvet ehli kimseler ile birlikte. Nitekim tarihe baktığımızda Allah'ın emir ve

⁴⁵ Yüksel, "Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'ânî Referansları", 281.

yasaklarına uymuş, Peygamberimizin ahlakı ile ahlaklanmış kimseler olduğu görülmektedir.

Fütüvvet bütünüyle Allah'tan korkmaktır da. İyi huylu, güzel ahlaklı, kendi hayatında, işinde, hasetlikten uzak, duygularında ölçülü, gözü de kalbi de mutmain olmaktır. Nitekim bu ilkeler ahilikte de geçerlidir. Her ne kadar sadece iş ahlakını benimsemiş gibi gözükse de toplumsal hayata da doğrudan bu ilkeler üzerinden müdahale edilmiştir. Her iş ve sözde “*yaratandan ötürü yaratılanı hoş gör*” anlayışıyla merhamet esas alınmış, adaletli davranılmıştır. Fütüvvet ehli olmak insanlara karşı cömert ve kerem sahibi olmaktan geçmektedir. Hakka hukuka riayet etmekte mühimdir.

İslam tarihinde Fütüvvet sahibi olan gençler, sahâbîler arası ilişkilere bakıldığında birbirlerine karşı kötülüklerde bulunmamışlardır. Haset ve gıybetten uzak durmaktır fütüvvet sahibi olmak. Tevazu sahibi olmak, alçakgönüllü olabilmek hatta gelmeyene gidebilmektir! İyiliği herkese yapmaktır. Ve en mühimi karşılık beklemeden yapmaktır. Bu hususta *Cemil Meriç*'in şu sözünü hatırlamakta fayda vardır:

"İyilik eden mükâfat beklediği an tefecidir."

Yukarıda bahsettiğimiz ilkelere göre Ahilik ve Fütüvvet arasında güçlü bir bağ görmekteyiz. Her iki kavramın esas aldığı temel ilke, ahlaki yönden kişinin kendisini yetiştirmesi, kalplerinde daima Allah'ı anıp hissedebilmesidir. Bunun yanında sosyolojik olarak baktığımızda pratik hayata hitap ettiğini görüyoruz. Fütüvvet hem iş hem de üretim hayatını doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla denilebilir ki fütüvvet, İslami hayat tarzı ile birleşmiş ve hayat bulmuştur.

Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'an'daki Ortak yönleri:

Artık geri planda ve yıkılmaya yüz tutmuş devleti güçlendirmek amacı ile fütüvvet teşkilatından yararlanmak isteyen İbn Mi'mâr, Hanbeli mezhebinin büyük alimlerinden birisidir. Fütüvvet esaslarını kendisinin kaleme aldığı Fütüvvet Nâme'sinde bir araya getirmiştir. Fütüvvetin bu noktada belli bir inanç değerinin olduğundan Kur'an'ı ve sünneti esas aldığından bahseden zengin muhtevalı bir Fütüvvet Nâmedir. Dolayısıyla Ahiliğin ilke ve esaslarına göre sıralanan yüzlerce ahlaki özelliklere sahiptir. Ve bunu Kuran-ı Kerimde yer alan şu ayeti referans olarak gösterebiliriz:

*“Şüphesiz ki Allah adâleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlığı, fenâlığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.”*⁴⁶

Bu ayete baktığımızda vurgulanan dört esas bulunmaktadır:

- “Adâlet”,
- “Muâvenet”,
- “İffet (özdenetim)”
- “Merhamet”

İbn Mimar bu ayeti esas alarak fütüvveti ve ahilik teşkilatının temellerini bunların oluşturduğu ve ortak paydada buluştuklarını, Ahilik teşkilatının mayasının Fütüvvet Nâmeler ve ilkeleri olduğu görüşünü ifade etmektedir.⁴⁷

Fütüvvetin ana konularından birisi olan adalet; Ahi teşkilatının da önem verdiği bir husustur. Özellikle ticari hayatta gözetilmesi gereken en önemli unsurlardan birisidir. Bu konuya dair şu şekilde ayet-i kerime bulunmaktadır.

*“Ölçüyü ve tartıyı adâletle yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin, yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın. Eğer mümin iseniz Allah’ın (helâlden) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır.”*⁴⁸ *“Vay hâline, ölçüde ve tartıda hile yapanların! İnsanlardan bir şey alırken hakkını vererek ölçüp de onlara bir şey verirken ölçüyü ve tartıyı eksik tutanların!”*⁴⁹

Gerek fütüvvet gerekse ahi teşkilatına mensup olan bireyler bu ayet ışığında ilerlemiş ve bu maddeleri kendi hayatlarında düstur edinmişlerdir. Nitekim bunlara uymayan bireyler teşkilattan çıkarılmıştır. Ticaret ahlâkında kesinlikle kaçınılması gereken bazı hususlar bulunmaktadır:

- Eksik tartmayacaksın ve kusuru olan terazi kullanmayacaksın.
- Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin.
- Hileli ve sağlam olmayan mal satmayacaksın.
- Mal alan bir kimseden fazla para almayacaksın.
- Bir başkasının malını taklit etmeyeceksin. Özgün davranacaksın.

⁴⁶ el-Nahl Suresi 16/90.

⁴⁷ Yüksel, “Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur’ânî Referansları”, 283.

⁴⁸ el-Hûd 11/85-86.

⁴⁹ el-Mutaffifîn, 83/1-3.

Bu maddeler ışığında söylenebilir ki; Fütüvvetin tarihsel alandaki işlevi, taşıdığı mühim kavramlar neyse ahilikte de aynı hassasiyetin olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında fetâ ve Ahiler, bu teşkilatlara girdikten sonra hayatlarını bir Kûrânî temel üzere şekillendirmişlerdir. Kur'an-ı hayatlarına bir model olarak almışlardır. Model olarak Peygamberimizin de izinde gitmeye çalışılmıştır. Nitekim Hz. Aişe validemiz Peygamberimizin ahlakından bahsederken Hz. Muhammed'in ahlakı Kur'an ahlakıydı, şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Adeta O'nun yürüyen bir Kur'an olduğu da söylenmektedir. Daha başka Kûrânî ve nebevi bilgiler ışığında ilerleyen ahi ve fütüvvet teşkilatına sahip olan kimselerin örnek aldığı bir diğer ayette şudur:

“İlk muhacirlerden sonra hicret eden müminler Allah'a şöyle niyaz ederler: 'Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman eden din kardeşlerimizi affeyle. Kalplerimizde müminlere karşı kin ve kıskançlık gibi duygulara yer verme. Rabbimiz! Hiç şüphe yok ki sen müminleri çok sevip affedersin; onlara karşı daima merhametlisin.'”⁵⁰

Bunun gibi ayetler Ahiler ve fütüvvet sahibi olan kimseler için birer ilham kaynağı olmuştur. Fütüvvet sahibi insanlara baktığımızda iletişim kabiliyetleri yüksek ve kendi ihvanına da ayrıca özen gösteren ve işlerinde samimi olması gereken kimselerdir. Tarih boyunca kardeşlik hususlarını da ayrıca dikkat edilmiştir. İnsanlar hakkında güzel düşünmek, kötü zanda bulunmamak, saygıyı herkese karşı korumak mühim ilkeler içerisinde yer almıştır.⁵¹ Bu kısımda Mevlâna hazretlerinin şu sözlerine yer vermekte iyi olacaktır:

Şefkat ü merhamette güneş gibi ol!

Başkalarının kusurlarını örtmede gece gibi ol!

Sehâvet ü cömertlikte akarsu gibi ol!

Hiddet ü asabiyette ölü gibi ol!

Tavâzu ve mahviyette toprak gibi ol!

Olduğun gibi görün, görüldüğün gibi ol!

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî

⁵⁰ el-Haşr 59/10.

⁵¹ Yüksel, “Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'ânî Referansları”, 290-293.

Fütüvvet ve ahilikte birtakım eşleştirmelere yer vermeliyiz. *İnsan-insan ilişkisi, insan-tabiat, insan-eşya* ilişkilerinin ana temasına bakıldığında insanın hem dünya hem de ahiret hayatına fayda sağlayacak niteliktedir. İnsanların dünya ve ahiret mutluluğunu esas almıştır. Ahilikte de fütüvvet anlayışında da ortak yine bir görüş vardır ki; dünya ve ahiret için dengeli bir yaşam esas alınmıştır. Yine aynı şekilde fütüvvet ve ahilikte insanlar arası dayanışmanın ruhu korunarak öncelikle bireysel daha sonra ise toplumsal olarak huzurun sağlanması esas alınmıştır. Ahiliği ve fütüvveti benimsemiş kimselerin dayanışmacı bir ruha sahip olmalarıyla birlikte, birlik ve beraberlik içinde, büyük hedeflere ulaşma amacıyla hareket edilmiştir.⁵²

Fütüvvet ve Ahiliğin diğer bir ilkesi olan **Feragat**; kendisinin de ihtiyacı varken karşı tarafı düşünmekten geçmektedir. *“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine’ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.* Ayetinde bunun anlamı açıkça belirtilmiştir.

Ahi Teşkilatında ve Fütüvvetin benimsemiş olduğu bir diğer hususta *Cömertliktir.* Tarihte ve Kur’an’ı Kerim’de bunu şu şekilde görmekteyiz. Hıcr Sûresi 51’de geçen *“Onlara İbrahim’in misafirlerinden haber ver”* ayeti tefsir edilirken; Melekler kendisine geldiğinde onları misafir sandığından dolayı ziyafette gerekli olan tüm hassasiyetleri gözetir ve elindekilerin en iyisini takdim ederdi.

Tarih sahnesine bakıldığında Fütüvvet sahibi kimselerin *içten davranışlara* sahip olduğu aynı zamanda da Ahiliğin de benimsemiş olduğu *Hakkı gözetmede* büyük hassasiyet göstermişler ve mutedil davranmışlar, ölçüde de hakkaniyeti asla çiğnememişlerdir. Nitekim Ayeti Kerimede:

*“Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.”*⁵³

Hulasa ilke esaslarını Kur’an’dan ve Peygamberin davranışlarından alan Ahilik ve Fütüvvet anlayışı Tarih boyunca toplumda büyük bir yer edinmiş insanlara yön vermede

⁵² Kabakçılı, “Kur’an’da Fütüvvet”, 300.

⁵³ el-Mutaffifin, 83/1, 2, 3.

önemli bir yere sahip olmuştur. Fütüvvet genel manası ile tüm ahlaki özellikleri kendisinde barındırmış dini tutumlarını davranışlara dökmüş daha sonrada kurumsal bir hal almıştır.

Son olarak Fütüvvet ve Ahiliğin genel tarihine baktığımızda bir içselleştirmenin de olduğunu görmekteyiz. Fütüvvet ve Ahilik inancına sahip bireylerin temel ilke ve esaslarının olduğunu ifade etmiştik. Bu ilkeler gelenek, örf ve âdet, kültür hatta inanılan dinin temellerinden beslenerek oluşturulmuştur. Özellikle dinin temellerinden oluşmuş olan bu ilkeler insanların hayatını büyük oranda etkilemiştir. Aynı zamanda yabancılaşmadan da uzak olan Ahilik ilkeleri hiçbir zaman bireysel olmamış daima topluma hitap etmiş; toplumsal refahın sağlanması hususunda etkili olmuştur. Nitekim yapılan nicel bir araştırmanın neticesinde dini motivasyonun artması ile yabancılaşmanın azaldığı görülmektedir. Dini motivasyonun artırılması, Fütüvvet ve Ahiliğin önemli amaçlarından birisi olmuştur. Araştırmada incelenen; dini içselleştiren, inandıkları ilke ve esasları benimsemiş, hayatlarına bu ilkeler ışığında yön veren bireylerin; kendilerine duyduğu güven ile sosyal hayatlarındaki uyum arasında doğrusal orantı görülmektedir. Bunun yanı sıra dini içselleştiren bireylerin yabancılaşmadan ve etkilerinden uzaklaştığı tespit edilmiştir. Ahilik ve Fütüvvet teşkilatlarına mensup üyeleri bir arada tutma, toplu ibadet ve ritüellere katılım sağlama düşüncelerinin dinden alındığını söylemek mümkün olacaktır. Bu tip ilke ve esaslar bireylerin sosyalleşmesini olumlu yönde arttırmış olup inananların arasındaki bağların kuvvetlendirilmesinde faydalı olmuştur. Dolayısıyla bireylerin özgüven sahibi olmalarında da yine fütüvvet teşkilatlarının katkısının çok olduğu görülmektedir.⁵⁴

⁵⁴ Hasan Kafalı - Mehmet Kazak, “Yabancılaşma ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (31 Aralık 2022), 596.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Fetâ kavramı İslam öncesinden Arapların kullandığı bir terimdir. İslam'ın gelişiyle yeni anlamlar kazanan fetâ kavramı, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile devam edip, fütüvvet ve ahilik olarak kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Fütüvvet ve tarihine bakıldığında Kur'an ve hadislerle dayanıp, ahlaki ilkelerin Kur'an'daki karşılıklarıyla bir bütünlük oluşturulmaya çalışıldığı görülmüştür. Arap dilinin kaynakları, fütüvvet ve ahilik kaynakları, gerekse Kur'an'a baktığımızda fetâ kavramı o kişinin sadece tek özelliğinden değil çok yönlü ve birçok değerli özelliği kendinde toplayan bir karakter olmasından kaynaklıdır.

Kur'an'da Allah'ın dinine ve de peygamberine hizmet edenlere fetâ dendiği vurgulanmıştır. Hz. Yusuf ve Hz. Musa'nın yanında olanlara bu şekilde hitap edilmesi bu insanların Allah katındaki değerini göstermektedir. İslam; fetâyı kabileye bağlılıktan kurtarıp, dini bir beraberlik ve bağlılığa dönüştürmüştür. Bunun en güzel örneğini Ensar ve muhacirler arasındaki kardeşlik bağlarında bir bütünlük oluşturmalarında görebilmekteyiz. Fetâ kavramında dine, Peygamber öğretilerine ve ahlaka uygun olmayan davranış ve fiiller uzaklaştırılmıştır. Örneğin İslam öncesinde fetâ anlayışında gayet normal olan içkili, dine uygun olmayan eğlenceler fetâ kavramının dışında bırakılmıştır. Bunun yanında cesaret, yiğitlik, kahramanlık, fedakârlık, îsâr gibi kavramlar daha da gelişerek devam etmiştir. Sahabe efendilerimizin cömertlik, fedakârlıkta Ensar ve muhacir kardeşliğinde ne kadar üst seviyeye çıktığını, savaşlarda da gösterdikleri şehit olma arzusuyla cesaret, yiğitlik ve kahramanlıklarını da görmekteyiz. Kur'an'da peygamberlerin yanında duran gençlere fetâ denildiğine göre Hz. Peygamber'in zamanındaki karşılığı ise sahâbe kavramıdır.

Kur'an'daki kıssalara bakılınca İslam gençliğine de mesajlar içerdiğini görmekteyiz. Fetâ peygambere sınıksız bağlı, O'nu asla bırakmayan, Ashâb-ı Kehf örneğinde olduğu gibi başında yol gösteren olmasa dahi tevhid davasına sahip çıkmayı bilen, ilkeli, şahsiyetli gençler olmalıdır. Günümüz gençliğine geldiğimizde ise, gençlik bir toplumun geleceğidir. Gençliğini önemseyen, benliğini benimseten, dinini, kültürünü, öğreten, ahlaki değerlerle bezenmiş bir gençlik yetiştiren toplumlar yarınlarından emin olabilirler. Bu açıdan gençliğin kimleri rol model aldığı çok önemlidir. Dolayısıyla rol model alınan şahsiyetler iyi seçilmelidir. Bizim rol model olarak örnek alacağımız yegâne insan Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Hz. Peygamber Kur'an'da "en güzel örnek" olarak

belirtilmektedir. Yaşadığımız çağda Allah Rasulü'nün rol modelliğine her zamandan daha çok ihtiyacımız var. Bizi biz yapan değerlerimiz zaman içinde yok olmaktadır. Ahlakta, dünyaya yön vermiş bir medeniyet günümüzde, her türlü ahlaksızlık, helal-haram gözetmeme, vurdumduymazlık, şatafat, gösteriş, mal hırsı, fırsatçılık, adaletsizlik, daha fazla kazanma uğruna her türlü dolandırıcılık yapma... Bunlar toplumda hızla yayılmaktadır. Yardımlaşma, dayanışma, kardeşlik, sevgi-saygı, hoşgörü, merhamet, Müslüman kardeşine sahip çıkma gibi hassasiyetlerimizi gün geçtikçe yitirmekteyiz. Dünya üzerinde zulüm gören din kardeşlerimize bile Müslüman dünyası olarak ses çıkaramıyoruz. Müslüman olduğunu söyleyen bazı ülkeler eğlenceler için milyarlar harcarken yanı başındaki Müslüman kardeşi bir lokma ekmeğe hasret kalabiliyor. Peygamber Efendimiz "Size iki şey bırakıyorum, biri Allah'ın kitabı Kur'an'ı Kerim, diğeri de benim sünnetimdir. Onlara sınımsız sarılırsanız yolunuzu sapıtmazsınız" buyurmuştur. Bu hadis bize gösteriyor ki Peygamberimizi (s.a.v.) O'nun ahlakını çocuklarımıza, gençlerimize öğretebilmeliyiz ve hayatımızın her alanında O'nu rol model almalıyız.

KAYNAKÇA

- Çeker, Semih. *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2008.
- Çonkor, Burhan. “Kur’an’ın Kavramlara Kattığı Mana Derinliği Üzerine ‘Feta’ Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 104 (Aralık 2022), 392-415. <https://doi.org/10.34189/hbv.104.021>
- Erdem, Ekrem. “Fütüvvet ve Ahilik Çalışmalarının Kaynakları”. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 16/2 (2021), 173-198. <https://doi.org/10.54860/beyder.1033450>
- Ertuğay, Recep. “Günümüz İmam-Müezzin İlişkisine Örnekliliği Açısından Hz. Peygamber İle Müezzini Bilal-i Habeşi Arasındaki İletişim”. *Diyanet İlmî Dergi* 56/1 (2020), 225-246.
- Kabakçılı, Osman. “Kur’an’da Fütüvvet”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/35 (2011), 299-306.
- Kafalı, Hasan - Kazak, Mehmet. “Yabancılaşma ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (31 Aralık 2022), 571-603. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1104288>
- Kayaokay, İlyas. “‘La Fetâ İllâ Ali’: Manzum Cenk-Nâmelerde Hz. Ali’nin Fütüvvet Ahlakı”. *Mecmua* 14 (Eylül 2022), 68-80.
- Keklik, Murat. “Razavî Fütüvvet-Nâmesi’nde Peygamberler ve İlk Şed Kuşananlar”. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7 (2021), 9-34.
- Konuşkan Bayraktar, Müveddet. “Dört Kutsal Kitap ve Yaratılış Felsefesi Çerçevesinde, Fütüvvet Devri ve Ahilik Teşkilatından Günümüze Etik: Muhasebe Etik Kuralları Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz”. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016.
- Köle, Bekir. “Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 1-32.
- Özсарay, Mustafa. “Gençlerin İyiliğe Yönlendirilmesinde Fütüvvet ve Halvet der-Encümen İlkelerinden Yararlanılması”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 19 (27 Haziran 2022), 117-134. <https://doi.org/10.16947/fsmia.1136438>
- Sabuncu, Ömer. “Hz. Peygamber’in Ömrünü İslâm’a Adayan Genç Sahâbîsi: Mus‘ab b. Umeyr”. *Peygamberimiz ve Gençlik, 1. Şanlıurfa Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu*. ed. M. Cüneyt Gökçe- Ömer Sabuncu. 140-146. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Uludağ, Süleyman. “Fütüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/259-261. İstanbul: TDV Yayınları 1996.
- Yinanç, Mükrimin Halil. “Bilal-i Habeşi”. *İslam Mecmuası* 36 (10 Eylül 1331), 12-16.
- Yutaz, Tuba. *Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Nâmeler ve Fütüvvet Anlayışı*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Yüksel, Muhammed Bahaeddin. “Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur’ânî Referansları”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/2 (30 Ekim 2017), 270-311. “Kuran’ı Kerim DİB Türkçe Meali”, ts. Erişim 22 Aralık 2023